

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Roba Azzam

Reglering av ekonomiska förhållanden i Sharialagen

*Applicerbara eller orealistiska på en modern
marknad?*

Examensarbete
20 poäng

Katarina Olsson

Förmögenhetsrätt

VT 2005

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	III
FÖRORD	IV
ORDFÖRKLARINGAR	V
1 INLEDNING	1
1.1 Några inledande ord	1
1.2 Syfte och avgränsningar	2
1.3 Metod och material	4
1.4 Disposition	5
2 INTRODUKTION TILL DE MUSLIMSKA SHARIALAGARNA	6
2.1 Koranen, den första källan till Sharian	6
2.2 Sunnahn	8
2.3 Muftis, Fatwas och den muslimska rättsliga tolkningen	10
3 PRINCIPER OM DET MUSLIMSKA EKONOMISKA RÄTTSSYSTEMET	12
3.1 Finns det ett muslimskt ekonomiskt system?	12
3.2 Ekonomin i Koranen och Sunnahn	14
3.3 Vad Sharian anser om de muslimska finansiella verktygen	15
3.3.1 Vad Koranen och Sunnahn anser om Spel (Maysir) och risk (Gharar)	15
3.3.2 Vad Koranen och Sunnahn anser om ränta	17
3.3.3 Vad Koranen och Sunnahn anser om bankväsendet	20
3.3.4 Vad Koranen och Sunnahn anser om skatter	23
3.3.5 Vad Koranen och Sunnahn anser om försäkringar	28
4 VAD KORANEN OCH SUNNAHN ANSER OM KONTRAKT OCH HANDEL	32
4.1 Fyra viktiga principer om muslimska kontrakt	32
4.1.1 Icke-bindande kontrakt (<i>Jayi'z</i>)	32
4.1.2 Fördelning av risk och förlust	33
4.1.3 Dröjsmål i erläggandet av betalning eller prestation (<i>Dayn för Dayn</i>)	33
4.1.4 Löftets icke-bindande karaktär	35

4.2	Hur ett kontrakt får utformas enligt Sharialagarna	36
4.2.1	Mudaraba	38
4.2.2	Musharaka	39
4.2.3	Murabaha	39
4.2.4	Bay Al ` Salam	40
4.2.5	Ijara	41
4.2.6	Istisna	42
4.3	Handel enligt Sharialagarna	42
4.4	Konkurrens enligt Sharialagarna	43
4.5	Aktiemarknaden, tillåtet eller förbjudet?	44
5	SAMMANFATTANDE SLUTSATSER	47
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	49

Sammanfattning

Sverige har med tiden blivit alltmer internationellt, vilket har skapat ett behov av kunskap om andra länders lagstiftning. Men lagstiftningen kommer sällan ensam, utan med denna kommer oftast kulturer och religioner som känns främmande för oss i Sverige. Det bor cirka 300 000 muslimer i Sverige, och denna siffra kommer säkert att öka inom den närmaste framtiden. Detta är en av anledningarna till att jag har valt att belysa de muslimska Sharialagarna. Jag har lagt betoningen på de muslimska ekonomiska lagreglerna därför att dessa tillämpas i en stor del av den muslimska världen, och fungerar bra där, medan vi här i Sverige har väldigt lite kunskap i ämnet. Om de svenska företagen skall klara sig på en internationell marknad måste de börja ta till sig information om hur lagstiftningen kan se ut på andra marknader. Utan förståelse för den muslimska religionen rent generellt, och för de muslimska lagreglerna mer specifikt, kommer företagen att brista i sin respekt för motparten och ett samarbete kan bli väldigt svårt, om inte omöjlig.

De muslimska lagreglerna kan dock verka väldigt abstrakta och svåra att applicera på en verklig marknad. Jag har försökt utröna huruvida dessa regler verkligen är abstrakta och svåra att applicera, eller om de faktiskt är realistiska och tillämpbara. Kanske är det så att vi brister i kunskapen inom detta ämne och beskyller den för att vara icke-applicerbar. Kanske är de muslimska Sharialagarna ålderdomliga, och har ingen plats i en modern tid som vår, där flexibilitet är nyckelordet.

Genom uppsatsens gång har jag presenterat olika åsikter, som antingen hyllar de muslimska Sharialagarna, eller beskyller dem för att vara ålderdomliga, allt för att ge en så opartisk bild som möjligt. Jag har vägt samman de olika åsikterna i en slutsats vilken tar sikte på att besvara uppsatsens frågeställning.

Min slutsats har varit att jag ansåg att många regler som man stöter på inom Islam känns ålderdomliga och svåra att tillämpa i en värld som vår. Men jag tyckte dock inte att dessa regler är omöjliga. Med stöd av de fatwas som muftis utger blir Islam en mycket flexibel religion.

Förord

Med denna uppsats vill jag avsluta ännu ett kapitel i en oskriven bok. Jag vill därmed passa på att tacka alla som har stått vid min sida under mina år på juridiska fakulteten. Jag vill tacka för det underbara stöd och inspiration som min familj har bidragit med. Jag vill tacka mina fyra systrar för den styrka de givit mig. Och mina tre bröder för den visdom de delat med sig. Jag vill även tacka min mor och far, utan deras envishet hade jag inte befunnit mig här.

Jag vill särskilt tacka min man för att han hela tiden stått vid min sida, hans stöd har varit ovärderligt.

Utan er hade det aldrig gått!

Jag vill även tacka min handledare, Katarina Olsson, för att hon varit så öppensinnad, och skapat en plats för nytänkandet inom juridiken och på så sätt bidragit med att öppna en väg för förståelse och kännedom av andra kulturer och deras rättsväsen.

Helsingborg i maj 2005

Roba Azzam

Ordförklaringar

Amin	Pålitlig person
Ây	En paragraf i Koranen
Ayn	Ett konkret objekt
Bai' Al-Hasa	Ett avtal som innehåller ett risktagande
Bay Al-salam	Ett kontrakt som baseras på förskottsbetalning
Damin	Garant
Dayn	Ett abstrakt objekt
Fatwa	Icke-bindande uppmaning från rättslärda inom Islam
Fiqh	Människans tolkning av den Gudomliga lagen
Gharar	Risktagande
Halal	Påbjudet
Haram	Förbjudet
Ijara	Leasingavtal
Istisna	Ett kontrakt som baseras på betalning i efterskott
Jayi'z	Icke-bindande kontrakt
Koran	Muslimernas heliga skrift
Maysir	Alla former av spel
Mudaraba	Ett avtal där ena parten bidrar med arbetskraft, och den andra med kapital
Mufti	En konsult inom den muslimska juridiken
Murabaha	Ett kontrakt som baseras på partnerskap
Musharaka	Ett avtal där parterna är jämlika parter
Riba	Ränta
Sadaqa	Frivillig skatt
Sharia	Den Gudomliga lagen
Sunnah	Normerande berättelser om profeten Muhammeds liv
Sura	Ett kapitel i Koranen
Takaful	En ömsesidig garanti mellan två parter
Zakat	Obligatorisk skatt

1 Inledning

1.1 Några inledande ord

Islam är den näst största, och den snabbast växande religionen i världen. Gränser suddas ut och idag tvingas vi till ett internationellt samarbete där vi stöter på andra kulturer och religioner. Dessa kulturer och religioner kan många gånger kännas främmande för oss, och om vi inte lär oss förstå dem kan vi få många svårigheter med ett fortsatt samarbete. Svenska företag har i allt större utsträckning börjat expandera i muslimska länder. I de flesta av dessa länder ligger Islam i grunden till all lagstiftning. Religionen är mycket stark i de muslimska länderna och påverkar såväl näringslivet som alla andra områden i livet. Att vi kan tala om Islams lagar som strikta lagar beror på att man i den muslimska världen anser att religion och etik är ett, religion och samhälle är ett, religion och rättsväsendet är ett.

Redan titeln av detta arbete avslöjar att vi har och göra med de ekonomiska reglerna av Islam. Man kan då fråga sig om det verkligen existerar något som islamisk ekonomi. Det har dock visat sig man är ganska ense om att det faktiskt finns en islamisk ekonomi, det som är omtvistad är vad detta begrepp egentligen omfattar, och hur man skall kunna tillämpa de ekonomiska reglerna inom Islam i praktiken. **En sak verkar dock de flesta överens om, det är att sambandet mellan etik och ekonomi är en grundläggande regel inom Islam.**¹

Vill man veta vilka regler som gäller kring det ekonomiska systemet skall man helt enkelt kunna vända sig till den heliga boken, Koranen, och söka svar. Som vi kommer att kunna se längre fram är det inte alltid enkelt att tyda Koranens ord. Inte enbart därför att den är ålderdomlig, utan därför att språket i Koranen är väldigt komplicerat och avancerat. Koranen uppfattas inte av en muslim som en helig bok som endast skall användas i samband med bönen, så som ex. Bibeln uppfattas av en kristen troende person. Koranen är en lagbok, i ordets striktaste mening. En muslimsk person kommer att söka svaren i Koranen i första hand, och i tolkningarna av Koranen i andra hand.

Man kan fråga sig varför vi här i Sverige skall finna ett intresse av att skriva eller läsa om de muslimska reglerna? Sverige har med åren blivit alltmer internationellt. Idag bor många muslimska, troende personer i Sverige. Närmare bestämt lever ca 300 000 muslimer i Sverige.² Enbart detta skulle kunna vara en tillräckligt bra anledning för att väcka ett intresse, och framför allt förståelse för dessa personer. Även om antalet muslimer i Sverige ännu inte är väldigt högt, kan detta komma att ändras om några generationer. I många andra länder har man fått anpassa sina investmentbolag och banker till

¹ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 7.

² A a s. 21.

islams regler och etik, bara för att locka till sig det stora antalet muslimer som bor i landet. Länder som Sudan, Pakistan, Malaysia och Iran har öppnat vägar för sådana banker.³ Men det som kanske kommer att få oss svenskar att reagera är att man nu har öppnat en bank i Storbritannien som är anpassad för de rättstrogna muslimerna, Islamic bank of Britain.⁴ Om utvecklingen har nått England, tvivlar jag inte på att den en dag kommer att nå Sverige. Dessutom skall man inte glömma den internationalisering som Sverige har blivit en del av på senaste åren. Om svenska företag skall ha en chans på den muslimska marknaden, måste de ha en förståelse för den.

Det här ämnet är inte särskilt utforskat i Sverige. I samband med sökandet av material inför denna uppsats fann jag stor brist på material, särskilt på de juridiska fakulteterna. Eftersom detta ämne inte är utforskat upplever jag en plikt att introducera ämnet för läsaren. Detta gör att jag har en skyldighet gentemot läsaren att först ge en bred beskrivning av Islam, innan jag börjar fördjupa mig i min huvudfråga. Jag anser att detta tillvägagångssätt har varit oundviklig, om läsaren skall kunna ta till sig det material som jag presenterar.

Det verkar som att det finns en hel del frågor som är problematiska med detta system. Det uppkommer därför en hel del bekymmer när man försöker tillämpa de muslimska reglerna i ett västerländskt samhälle. Ett exempel på detta är islams förbud mot räntan. I det västerländska, och många andra system, utgör räntan en grundsten i det ekonomiska systemet. Hur skall man kunna ha en framgångsrik bank, eller investmentbolag, om avkastning på pengar är förbjudet? Som vi kommer att se längre fram finns det olika sätt att kringgå sådana regleringar, och ändå hålla sig inom Islams lagar.

1.2 Syfte och avgränsningar

Syftet med det här arbetet har varit att skapa förståelse för de muslimska rättsreglerna om ekonomiska förhållanden. Med ekonomiska förhållanden menar jag de finansiella verktygen som används på den muslimska marknaden för att upprätta en fungerande ekonomi. **Jag skall utreda frågan huruvida de muslimska ekonomiska lagreglerna verkligen är applicerbara i verkligheten, eller om de helt enkelt är en del av religiösa ideologier, som inte har någon plats på den verkliga marknaden.** Frågorna kan verka oproblematiske, men läsaren kommer snabbt att se att dessa frågor inte är helt okontroversiella. Det kommer att uppstå en hel del frågor kring min huvudfråga som jag även kommer att försöka besvara, allt för att kunna klargöra svaret på min huvudfråga.

Jag har avgränsat mitt arbete till att endast omfatta en del av det ekonomiska systemet inom Islam. I annat fall hade jag aldrig kunnat få någon djup på arbetet. Jag kommer att välja ut de punkter inom det muslimska ekonomiska

³ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 7.

⁴ <http://money.guardian.co.uk/saving/banks/story/0,12410,1310089,00.html>.

systemet som bidrar till mest problem för de rättslärda inom Islam. Det finns säkert andra punkter inom det muslimska ekonomiska systemet som är lika intressanta, men om jag skall kunna få något djup på mitt arbete måste jag välja ut de punkter som, enligt min åsikt, är väsentligast. Jag har så långt möjligt valt att förhålla mig objektiv till alla frågor som presenterats. Ur denna synvinkel är det oerhört viktigt att vara källkritisk när man studerar detta ämne. Det finns många böcker där författarens religiösa, och ibland politiska, ståndpunkter är klart tydliga, och färgar allt som skrivits. För att kunna ge en opartisk läsare, en opartisk bild, har jag fått ta avstånd från extrema generaliseringar och antaganden som saknat en grund.

Jag hänvisar många gånger i arbetet till att en muslim inte får lov att investera i några affärer som handlar med något som är förbjudet enligt Koranen. Jag skall redan här försöka klargöra vad som är förbjudet enligt Koranen, för att undvika att missförstånd uppstår.

1. Det första klara exemplet är alkoholdrycker, en muslim får inte lov att producera, sälja eller dricka alkohol.
2. Det andra exemplet är griskött. Detta är en av få rätter som en muslim inte får äta.
3. Tobaksprodukter, eftersom en muslim inte får lov att skada vare sig sin egen kropp, eller någon annans.
4. Spel, i form av lotto, Internetcasino, satsning på hästar eller allt annat som omfattar ett risktagande.
5. Pornografiska produkter.
6. Ränta, som vi kommer att se längre fram i arbetet råder det i princip en enighet kring detta ämne och dess förbud.
7. Andra illegala aktiviteter, ex. prostitution eller droger. Detta av självklara skäl.⁵

Jag vill även betona vikten av att inte betrakta min uppsats som en ”ekonomisk uppsats”. Med detta menar jag att jag inte ämnar gå in i de olika ekonomiska teorierna, eller göra en jämförelse mellan västerländska ekonomiska teorier, och muslimska. Fokuseringen i min uppsats har varit på lagregleringen i Koranen. Jag vill lyfta fram det juridiska i de muslimska ekonomiska reglerna, och alla principer och teorier som presenteras längre fram, finns endast med i uppsatsen därför att de hjälper till att belysa min frågeställning, och klargöra den ytterligare.

Inom Islam finns flera olika grenar, varav de två största är Shia och Sunni grenarna. Sunni utgör dock majoriteten. Vid författandet av denna uppsats avser jag inte att gå in i de olika tolkningarna, hos de olika grenarna. Jag har istället valt att försöka ge en helhetsbild av Islam, därför har litteraturen bestått av dels Shiamuslimsk litteratur, dels Sunnimuslimsk.

⁵ <http://www.islamicity.com/finance/UnlawfulBusiness.asp>.

1.3 Metod och material

När jag började söka material till detta arbete, fann jag snabbt en stor brist. Jag började i teologiska biblioteket i Lund. Här fanns endast en hylla med böcker om Islam. De ekonomiska böckerna var bara ett tiotal. Jag åkte därför upp till Stockholm, där det finns en stor moské med ett bibliotek. Där fanns inte heller mycket att hämta men jag kom i alla fall hem med några böcker i handen. Jag insåg snabbt problematiken med materialinsamlingen och sökte mig därför till Internet. Där fanns tusentals sidor om ämnet, och problemet blev plötsligt att det fanns alldeles för mycket information, tilliten till en del av sidorna är dessutom inte stor. Jag tog telefonkontakt med en bokhandel i Dubai som upplyste mig om att det fanns mycket böcker kring ämnet både på det arabiska, och det engelska språket. Jag insåg då att det mesta av mitt material måste komma från ett muslimskt land, eftersom det är i dessa länder som det finns en aktiv forskning kring ämnet. I samband med att min syster var i Dubai, kunde jag beställa hem de flesta böckerna. Materialet till arbetet kommer alltså dels från teologiska biblioteket, dels juridiska biblioteket i Lund. Några böcker lyckades jag hitta på Stadsbiblioteket i Helsingborg, och moskén i Stockholm. Men de mest givande böckerna kommer från en bokhandel i Dubai, för att inte glömma den information som jag lyckades finna på Internet. Jag fick även äran att få hålla en intervju med muftin Anwar Abdie Hamid Mady i London Central Mosque. Denna intervju var väldigt givande, eftersom muftin var väl insatt i de ekonomiska Sharialagarna.

När jag har presenterat arbetet har jag försökt att, under varje rubrik, utreda dels vad Sharialagarna dvs. Koranen, har skrivit om ämnet, dels vad som har framkommit i profeten Muhammeds Sunnah, dvs. hans handlingar från den tid då han levde med Islam. Dessa två källor har sedan kompletterats med doktrin, och om det har förelegat delade åsikter om olika lösningar har jag valt att presentera dessa åsikter, allt för att lyckas ge en helhetsbild av den rådande situationen mellan de rättslärdade inom Islam.

För en läsare som inte är insatt i detta ämne, skulle jag råda honom eller henne att börja med boken ”*Koranens budskap*” av författaren Bernström, Muhammed Knut, som är den svenska översättningen av Koranen tillsammans med kommentarer som klargör de olika meningarna och orden i Koranen. Denna bok är utmärkt för såväl vana läsare av Koranen, som nybörjare.

Min litteratur har en blandning av olika grenar inom Islam, för den läsare som vill ha en opartisk, och generell bild av Islam utgör dessa böcker en bra utgångspunkt. Söker man information om en viss gren råder jag dock läsaren att göra en efterforskning i de olika grenarna. I stor omfattning är grenarna överens om det mesta, men ibland kan regleringen skilja sig åt.

1.4 Disposition

Jag kommer att leda läsaren genom arbetet på följande sätt. Först skall jag, i kapitel två, introducera läsaren till Koranen, den första källan till de muslimska lagarna. Detta är vad som skulle motsvara vår lagbok. Sedan kommer jag att skriva om Sunnahn, vilket är normerande berättelser om hur profeten Muhammed tyckte, tänkte, och betedde sig. Om man gör en jämförelse med de svenska lagarna skulle Sunnahn kunna utgöra Islams motsvarighet till praxis. Sedan kommer jag att övergå till att berätta om Muftis, Fatwas och den rättsliga tolkningen. Det vill säga hur de lärda tolkar Koranen och Sunnahn. Detta skulle kunna motsvara våra doktriner. Därmed har jag givit en tillräckligt bra bakgrund för att läsaren skall kunna ta till sig det material som skall presenteras längre fram i uppsatsen.

I kapitel tre kommer jag att börja med att försöka besvara min frågeställning. Nu börjar jag gå in på de olika ekonomiska frågorna som uppkommer inom Islam. Jag kommer att försöka besvara om det överhuvudtaget finns ett muslimskt ekonomiskt system, för att sedan i 3.2 övergå till att försöka utröna vad Koranen och Sunnahn egentligen föreskriver om det ekonomiska systemet. Därefter kommer jag att redovisa för de olika finansiella verktygen, spel, räntan, bankväsendet, skatter och försäkringar, och se vad som föreskrivs om dessa.

I kapitel fyra kommer jag att behandla kontrakt och handel. Anledningen till att jag har valt att ha kontrakt och handel i ett eget kapitel är att denna systematik använts av flera rättslärda inom Islam. Jag inleder kapitlet med att presentera de fyra viktigaste principerna för muslimska kontrakt, i kapitel 4.1. för att sedan övergå till att försöka ta reda på vad det finns för avtalsregler inom Islam, samt nämna de vanligaste formerna för att ingå avtal inom Islam, bland annat, Mudaraba, Musharaka och Murabaha. I 4.3 skall jag presentera vad Sharialagarna säger om handel, och vad det finns för olika föreskrifter om detta ämne. Avslutningsvis skall jag i 4.4, ta reda på vad Islam säger om konkurrens, samt om det är tillåtet med ett muslimskt aktiesystem, kapitel 4.5.

Jag kommer att ”knyta ihop säcken” med en sammanfattning i slutet av arbetet, och försöka analysera, och komma fram till några slutsatser kring det muslimska ekonomiska systemet. Förhoppningsvis har jag då lyckats svara på frågan huruvida de ekonomiska lagarna inom Islam verkligen är applicerbara i vår tid, eller inte.

2 Introduktion till de muslimska Sharialagarna

2.1 Koranen, den första källan till Sharian

För att introducera ämnet måste jag börja med den absolut viktigaste källan till all material som kretsar runt detta ämne, nämligen den heliga skriften, Koranen. Koranen utgör grunden för Islam. Utan en förståelse för dess uppkomst och ordning kan det uppstå en hel del onödiga frågor. Därför skall jag försöka ge en kort och sammanfattande beskrivning av Koranen, innan jag i ett senare skede av arbetet ”dyker djupare” i regleringen av de ekonomiska frågorna.

Den muslimska lagen har två olika namn. Den första heter *Sharia*, som betyder den Gudomliga lagen. Den andra heter *Fiqh*, som betyder människans tolkning av den Gudomliga lagen. Sharialagen anses vara felfri, och skall inte ifrågasättas då den kommer från Gud. Fiqh däremot är människans tolkning av Sharian, denna kan vara såväl felaktig som mångtydig och osäker. En reglering som kallas Fiqh är endast bindande när alla rättslärda har nått enighet i frågan, dvs. det skall råda total enighet. Att Fiqh kan vara felaktig eller osäker innebär inte att man skall betrakta Guds lagar som osäkra. Detta innebär istället att människan inte har lyckats finna Guds avsikt med regleringen. För i slutändan så kan det bara finnas en rätt lösning på en reglering.⁶

Islam har fem grundpelare, som är som en grundlag. Dessa fem är:

1. Trosbekännelsen (*Al Shahada*)
2. Att be (*Salaat*)
3. Att betala allmoseskatten (*Zakat*)
4. Att fasta under fastemånaden Ramadan (*Sawm*)
5. Att göra en pilgrimsresa till Mecka (*Hadj*)⁷

Ordet Koran (*Qur'an*) kommer ursprungligen från ordet ”*Qara'a*” som motsvarar det arabiska ordet för *att läsa*.⁸ Koranen sägs ha sänts ner till jorden av Gud med ängeln Gabriel, under en tidsperiod på 23 år. Anledningen till att denna sändes ner till jorden under en så lång tid beror på att Gud inte ville belasta människan med en alltför stor börda, eftersom Gud inser att Koranen behöver tid att läsas och ta till sig, särskilt under den period då Koranen kom, eftersom det rådde stor utspridning av analfabetism.

⁶ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 33.

⁷ http://medlem.spray.se/dawahskola/5pelare/5grundpelare_tot.htm

⁸ Kamali, *Principles of islamic jurisprudence*, s. 16.

Koranen består av 114 kapitel (sura) och 6235 paragrafer (*âyât*). Om man läser Koranen på det arabiska ursprungsspråket, börjar man från höger sida och fortsätter mot vänster. De längsta kapitlen finns i början av Koranen, och minskar successivt varav de kortaste kapitlen finner man i slutet av Koranen. Koranen har ingen särskild ordning som den följer, vare sig kronologisk eller ämnesvis. Detta sägs bero på att profeten Muhammed ville uppmana att man läser Koranen som en helhet, och inte läser delar av den, och överger andra delar. Koranen anses vara Guds direkta uppmaning till människan som sändes med ängeln Gabriel till profeten Muhammed.⁹

Juridiken i Koranen kom också successivt. Regleringen av alla frågor uppstod i samband med att folket ställde frågor till profeten Muhammed, som denne besvarade, och blev på så sätt en del av Koranens reglering. Exempelvis rådde det inte ett förbud mot alkohol i början av Koranens skrifter. Efterhand kom ett förbud mot att be under ett onyktert tillstånd, för att sedan övergå till att råda ett totalt förbud mot alkohol inom Islam.

Till en början memorerades Koranens texter av profeten Muhammed och hans anhängare. För att underlätta memoreringen började man nedteckna delar av dessa uppenbarelser på träd, stenar och liknande. I samband med ett krig dog 70 personer av profetens anhängare, och memorerare av Koranens budskap. Då blev det angeläget och brådskande att man nedtecknade uppenbarelser som Gabriel framlade i en bokform, för att budskapet inte skulle glömmas bort. I samband med detta fick vi vad vi idag kallar för Koranen. Från 600-talet efter Kristus till och med dagens datum har inte en enda bokstav i Koranen ändrats.¹⁰

Koranen har reglerat människans liv i detaljer, och berör alla områden i livet såväl privata som offentliga. Detaljregleringarna och tolkningarna har dock lämnats åt profeten Muhammed och juristerna inom Islam.¹¹ Även om uppmaningarna i Koranen kan uppfattas som strikta regler, eftersom den många gånger innehåller förbud och påbud, uppmaningar om hur man bör agera osv. skall Koranen inte endast betraktas som en lagbok. Koranen skall betraktas som en guide för livet på denna jord, med regler som bör följas eftersom de har stadgats av en högre makt, av Gud den allsmäktige.¹²

Språket i Koranen är som nämnts svårt och komplext. Många gånger behöver man göra en tolkning av vad som avses med en text, men vissa paragrafer anses dock klara och tydliga, dessa ger således inget utrymme för tolkningsfrågor. Ett exempel på en sådan paragraf är:

”Av kvarlåtenskapen efter era hustrur är er andel hälften om de inte efterlämnar barn; men efterlämnar ni barn, är den en åttondel efter avdrag för legat och skulder.” Koranen kap 4 § 12.

⁹ Kamali, *Principles of islamic jurisprudence*, s. 21.

¹⁰ A a s. 23.

¹¹ Savharvi, *The economic system of Islam*, s. 34.

¹² Kamali, *Principles of Islamic jurisprudence*, s. 25.

Man anser att hälften av alla regler i Koranen utgörs av sådana regler som inte ger plats för en tolkning. Den andra hälften av Koranen utgörs dock av regler som måste tolkas och analyseras för att få fram syftet bakom dem. Den bästa sortens tolkning är den man kan finna i själva Koranen. Kan man finna en reglering av samma fråga i en annan del av Koranen är detta en tolkning som föredras. Finns det däremot ingen sådan reglering får man vända sig till *Sunnahn*, som är profetens handlingar och agerande, för att se vad profeten hade att säga om saken. Om man inte skulle finna något i *Sunnahn*, skall man istället vända sig till berättelserna om profetens anhängare. Dessa var väl insatta i omständigheterna kring Koranen och kring profetens liv. Dessa kan tolka Koranen bäst efter de två första källorna. Om en oklar regel i Koranen klargörs med stöd av *Sunnahn* skall den anses ha blivit klarlagd, och därmed bindande.¹³

Många gånger tvistar de lärda om regleringar i Koranen och hur dessa skall tolkas. Exempelvis finns det en reglering i Koranen som avser personer som ljuger under ed.¹⁴ Dessa skall fasta tre dagar för att sona för sin synd. De rättslärda har tvistat huruvida dessa tre fastedagar skall vara sammanhängande, eller om det går lika bra att fasta dem vid tre olika tillfällen. Många sådana spekulativa regler finns i Koranen. Och dessa ger stor möjlighet för en tolkning av reglerna.¹⁵

Koranen är kortfattad i vissa frågor, detta är dock avsiktligt. Man anser att vissa frågor behöver vara praktiska för att klargöras. Därför har Gud till exempel endast uppmanat att man betalar allmosan,¹⁶ och på så sätt överlämnat dessa och liknande frågor till att bli klarlagda genom profetens agerande, *Sunnahn*. *Sunnahn* har utan tvivel spelat en avgörande roll i utvecklingen av islams juridik.

2.2 Sunnahn

Ordet *Sunnah* betyder en klar väg. Detta syftar på tolkningen av reglerna i Koranen. När man talar om *Sunnah* i doktrinen syftar man oftast på allt som kan relateras tillbaka till profeten Muhammeds liv, hans agerande, hans utsagor samt alla attribut som beskriver Muhammeds person. Även profeten Muhammed skall ha uttryckt sig kring *Sunnahn* och sagt till hans folk:

*”Jag har lämnat med er två saker som skall leda er till rätt väg, om dessa följes; den heliga boken, Koranen, och mitt Sunnah.”*¹⁷

¹³ Kamali, *Principles of Islamic jurisprudence*, s. 32.

¹⁴ Se Koranens kapitel 5 § 89.

¹⁵ Kamali, *Principles of Islamic jurisprudence*, s. 31.

¹⁶ Se Koranens kapitel 2 § 43.

¹⁷ Kamali, *Principles of Islamic jurisprudence*, s. 60.

Man kan då ställa sig frågan huruvida ordet Sunnah endast skall tillämpas när det är relaterat till Guds Sunnah eller profeten Muhammeds Sunnah, eller om ordet även skall användas när man talar om alla personer som var profetens anhängare, och deras handlingar. Detta är omtvistad, men majoriteten av de rättslärdade verkar vara av den uppfattningen att ordet Sunnah endast skall användas när det rör sig om Gud och profeten Muhammeds liv.¹⁸

Man kan då fråga sig varför man måste följa Sunnah. Muhammed var endast skickad till jorden för att överlämna Koranen och dess budskap, varför skall hans ord och handlingar betraktas som lag?

Denna fråga har många olika svar, men majoriteten av juristerna inom Islam¹⁹ verkar i alla fall vara överens om att Koranen inte är fulländad utan Sunnah. Enligt dessa jurister har profeten Muhammed behörighet av Gud direkt att lägga till en lag som inte existerar när han försöker tolka Koranen. Muhammeds agerande ensamt kan alltså utgöra en lag. Muhammeds Sunnah finns dessutom klart och tydligt omnämnt i Koranen där följande verser stadgas i kapitel 4 § 80:

”Den som lyder sändebudet, lyder Gud; och den som vänder honom ryggen bör veta att du inte är sänd att vaka över dem”.

För att betona vikten av att man lyder Muhammeds Sunnah och betraktar den så som lag finns följande verser i Koranen:

”Troende! Lyd Gud och lyd Sändebudet och dem bland er åt vilka myndigheter och ansvar anförtrotts; och om ni råkar i tvist om något, överlåt då avgörandet åt Gud och Sändebudet, om ni tror på Gud och den Yttersta dagen. Detta är bäst och det gynnar en riktig och lycklig utgång”.(Koranen kapitel 4 § 59)

Här har vi två verser i Koranen som uppmanar människan att lyda såväl Koranens texter som Guds sändebud Muhammed. Koranen nöjer sig dock inte med detta, utan utger hot för de personer som väljer att inte lyda Muhammeds Sunnah, i kapitel 24 § 63:

”De som vill sätta sig emot hans befallningar bör ta sig i akt; de skall få utstå hårda prövningar i denna värld och ett plågsamt straff väntar dem i nästa liv”.

Den som väljer att acceptera Islam som sin religion, blir inte en fulländad muslim förrän han har accepterat att Muhammed är Guds sändebud, och att hans ord är lag. Det är alltså en plikt för den trogne muslimen att följa Muhammeds Sunnah.²⁰ Vi kan se många verser i Koranen där Gud själv uppmanar till att muslimerna lyder profeten och respekterar hans budskap. Det är inte endast Koranen som uppmanar till att man följer Sunnah, även

¹⁸ A a s. 61.

¹⁹ Se nedan avsnitt 2.3, *Muftis, Fatwas och den muslimska rättsliga tolkningen*.

²⁰ Se Koranen, kapitel 4:65.

Sunnahn själv skall ha uttalat sig om detta. Profeten Muhammed skall ha uppmuntrat hans anhängare att följa hans handlingar även efter hans död. Hans skall vidare ha sagt att det inte är Koranen själv som kan förbjuda och tillåta. Profeten skall ha utgett förbud om saker som är minst lika viktiga som Koranens förbud, om inte viktigare. Han uppmanade sina anhängare att uppmärksamma hans Sunnah, och uppmanade människorna att uppmärksamma handlingarna som vidtas av hans anhängare efter hans död, det är de som vet bäst hur profeten tyckte och tänkte.

Inom Islam anser man att Muhammeds liv var en modell för hur Islam skulle vara i praktiken. Muhammed var dock dödlig, och på grund av detta var det ytterst viktigt att man nedtecknade alla hans handlingar, ord, allt han tyckte och uttryckte. Endast på detta sätt kunde man få reda på hur man skulle tolka Koranens ord, man kunde få reda på ändamålet med reglerna och på så sätt följa dem så att ändamålet kunde uppfyllas. Det vore omöjligt att förstå hela Koranen om inte Sunnahn hade existerat, och underlättat förståelsen för den. Profetens fru, *Ai'sha*, brukade säga att profeten Muhammed var den levande Koranen.

Med dessa bakgrundsfakta kan man inte längre blunda för vikten av Sunnahn inom Islam. För att få en helhetsbild måste man beakta såväl reglerna i Koranen, som profetens Sunnah.²¹

2.3 Muftis, Fatwas och den muslimska rättsliga tolkningen

Koranen är som ovan nämnts den första, och bästa rättskällan. När Koranen är otydlig skall man helst försöka finna svar på frågorna i andra verser i Koranen. Om dessa inte går att finna skall man vända sig till Sunnahn och profetens utsagor. Men det har visat sig att även profetens agerande och predikande kan orsaka funderingar och konflikter kring tolkningen. Därför kan man i tredje hand söka sig till *Mufti*, en konsult inom den muslimska juridiken. Denna har till uppgift att analysera både Koranen och Sunnahn, och svara på frågor från allmänheten angående allt. Det kan många gånger röra sig om en detaljreglering som Muftin måste ta ställning till, exempelvis; Hur skall jag väga mina produkter i samband med försäljningen? När Muftin ger ut ett råd, anses den inte vara bindande. Dessa icke bindande uppmaningar kallas för *Fatwas*.

Fatwa är ett ämne som man tar på ytterst stort allvar. När profeten Muhammed var vid liv var det hans uppgift att klargöra alla frågor som uppstod. Efter hans död ansågs hans närmaste vänner vara mest lämpade för denna roll. Nu, flera århundraden senare, anses muftin vara profetens

²¹ <http://www.islamonline.net/fatwa/english/FatwaDisplay.asp?hFatwaID=7792>

efterträdare för denna uppgift. Muftin har till uppgift att informera och klargöra Guds budskap.

Om det uppstår konflikter i tolkningen, har muftin ingen rätt att välja en egen tolkning. Han måste försöka ta reda på budskapet som varje ord i Koranen kan tänkas inneha. En mufti skall inte heller följa några strikta riktlinjer, eller känna sig bunden av tidigare utgivna fatwas. Varje enskild fatwa som utges måste vara noggrant efterforskad. Muftin får inte utge en fatwa i enlighet med tidigare riktlinjer bara för att underlätta sitt arbete. Om han inte är redo att göra noggranna undersökningar för att ta reda på svaret, skall han helst inte utge någon fatwa alls. Människorna som uppsöker en mufti gör detta därför att de räknar med att denna har såväl kunskap som Gudsfruktan, om denna syn skulle rubbas skulle rättssäkerheten inom Islam kunna bli lidande.

Det är dock inte bara muftins uppgift att ge uppriktiga svar, det är frågeställarens uppgift att ta emot svaren med öppet hjärta. En muslim skall inte kunna välja vilka svar han accepterar och inte accepterar beroende på vilket resultat han egentligen eftersträvar. Det finns bara ett rätt svar, och är man medveten om detta, men väljer trots detta en annan muftis åsikt bara för att det passar den livsstilen man lever i för tillfället, så begår man en lika stor synd som den mufti som utger en icke-genomtänkt fatwa.²² De flesta praktiska frågor brukar lösas med hjälp av muftis som utger en fatwa.²³

Vem som helst, som känner att han har tillräcklig kunskap i islams lära kan utge en fatwa om en specifik fråga. Detta har lett till att de rättslärda inom Islam protesterat mot detta, och antytt att det är alldeles för oreglerat ämne, trots att det är ett viktigt ämne.

I de muslimska länderna brukar man inte utge en fatwa innan juristerna har haft en öppen debatt kring frågan, och att man når fram till en konsensus. På så sätt undviker man att det utges fler motstridande fatwas kring samma ämne. När man har nått enighet brukar fatwan anta en form som liknar en lag, tills saken tas upp till diskussion vid ett annat tillfälle. I icke-muslimska länder kan det dock uppkomma många olika fatwas kring samma fråga vilket skapar en förvirring hos muslimska folket. Muslimer i västerländska länder brukar dock följa den fatwa som utges i det hemland de kommer ifrån. För det mesta håller man sig dessutom till en mufti som kommer från samma gren inom Islam som man själv kommer ifrån.²⁴

²² <http://www.islamweb.net/ver2/archive/article.php?lang=E&id=13046>

²³ Powers, *Islamic legal interpretation*, s. 3 f.

²⁴ <http://www.answers.com/topic/fatwa>

3 Principer om det muslimska ekonomiska rättssystemet

3.1 Finns det ett muslimskt ekonomiskt system?

Går det verkligen att finna ett eller flera kapitel i Koranen som behandlar det ”ekonomiska systemet”. Om jag skulle svara ja på denna fråga kommer svaret att vara missledande. Man kan bläddra länge i Koranen utan att finna ett enda kapitel vars rubrik avslöjar att det är ekonomin i samhället som kapitlet beskriver. Det ekonomiska systemet finns dock i Koranen, väl reglerat, men inte under ett kapitel, eller en avdelning i Koranen. De ekonomiska reglerna finns utspridda överallt i Koranen. Vid författandet av denna uppsats ställde jag mig frågan varför ekonomin inte finns reglerad i en enskild avdelning i Koranen för att underlätta för läsaren. Svaret till detta är givet för den rättstrogne muslimen. För alla de andra finns det en förklaring att hämta. Inom Islam ser man inte på det ekonomiska systemet som något separat, utan det ekonomiska systemet är en del av en helhet. Det utgör endast ett medel för att uppnå en värld där rättvisa råder, och ekonomisk stabilitet är härskande. Det ekonomiska systemet är inte ett mål i sig. Det är inte lämpligt att göra en uppdelning där det ekonomiska systemet utgör en egen del, eftersom Islam är ämnad till att omfatta varje liten del av människans liv. Den skall reglera allt i detalj, för att så långt möjligt skapa en rättvis värld, även om reglerna många gånger är flexibla.²⁵ Det ekonomiska systemet inom Islam eftersträvar total tillfredsställelse av alla individer. Detta system går alltså inte ut på att de rika blir rikare medan de fattiga förblir fattiga. Detta system går så långt möjligt ut på jämlikhet mellan folket.²⁶

Det ekonomiska systemet i Koranen utgår ifrån att det är Gud som först och främst är ansvarig för alla individer på denna jord. Detta uttrycks i kapitel 11 § 6 på följande vis:

”Det finns ingen levande varelse på denna jord som Gud inte sörjer för (...)”

I många andra verser i Koranen uttrycks jämlikhet. Koranen betonar att det är Gud som har givit den rikedom man äger, och att det är Gud själv som kan beordra att man delar med sig av denna rikedom. Detta uttrycks väl i en av verserna i kapitel 16 § 71:

²⁵ Savharvi. *The economic system of Islam*, s.17ff.

²⁶ A a s. 32.

”Och Gud har i fördelningen av Sina gåvor gynnat några av er framför andra. Men de som gynnats delar inte med sig av sina förmåner åt dem som de rättmättigt besitter och erkänner dem inte, vilket de borde, som likställda. Vågar de alltså förneka Guds välsignelser?”

För att klargöra versen ytterligare kan det vara nödvändigt att analysera vad som menas med *”de som rättmättigt besitter...”*. De rättslärda tror att man med detta åsyftar antingen slavar som tagits till fånga i ett krig för Guds sak, eller också menas de som är beroende av andra för sitt uppehälle. Profeten Muhammed ska ha uttryckt sig om denna sak och sagt:

” Dessa till ert hus hörande personer, som Gud har ställt under er myndighet, är era bröder. Den vars broder står under hans myndighet skall därför ge honom samma föda som han själv äter och klä honom med kläder av samma slag som han själv bär. Och lägg inte på dem bördor som de kanske inte förmår bära; och om ni ger dem bördor, hjälp dem att bära dem”.²⁷

Det ekonomiska systemet inom Islam vilar i grund och botten på att ingen skall äga mer än vad han har behov av. Även profeten Muhammed skall vid flera tillfällen ha uppmanat sina soldater och följare att dela med sig av det man inte behöver. Vid krig har han uppmanat de starka att dela med sig av sina vapen och sin mat till de svagare och behövande. De rikas rikedom skall inte vara en förbannelse för den fattiga och behövande. Denna skall istället vara till de fattigas hjälp.²⁸

Det finns definitivt ett muslimskt ekonomiskt system. Detta liknar dock inte de ekonomiska system som vi är vana vid. Man talar inte i termer som planekonomi eller marknadsekonomi. Ekonomin är endast ett medel, och behandlas som sådant på många platser i Koranen. När ekonomin blir ett mål i sig, anser man att samhället har blivit korrupt och människan har frångått de lagar som Gud har beordrat dem att följa.

Ekonomerna inom Islam har haft det väldigt jobbigt att få ihop dels den klassiska muslimska läran, dels en modern och väl fungerande juridisk aspekt på ekonomin. Dagens ekonomiska system inom Islam är väldigt kluven. Än så länge har den klassiska läran inom Islam, med alla dess förbud mot ränta, försäkringar och liknande regleringar, haft förtur. Det är dock mycket svårt att kunna svara på hur framtiden kan tänkas se ut.²⁹

Den första tillämpningen i modern tid, av islamisk ekonomi kom inte från Mellan Östern så som man kanske kunde tro. Den kom från Pakistan, först på 50-talet. Då försökte vissa fundamentalister att få till stånd ett totalförbud mot räntan på en nationell nivå. När de inte lyckades med detta, upprättade de en islamisk bank i slutet av 50-talet. Även om detta projekt inte lyckades, och

²⁷ Bernström, *Koranens budskap*, s. 383.

²⁸ Savharvi, *The economic system of Islam*, s. 40ff.

²⁹ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 30f.

banken fick stänga efter några år, var detta ändå startpunkten för det moderna muslimska ekonomiska systemet.³⁰

3.2 Ekonomin i Koranen och Sunnahn

Koranen innehåller många verser som behandlar rättsregler av ekonomisk karaktär.³¹ Den reglerar allt som kretsar kring det ekonomiska systemet. Den reglerar arvsfrågor, fördelning av äganderätter, ränta, skatter m.m. Likaså var Sunnahn aktiv i sina uppmaningar kring dessa frågor. Muhammeds hemstad Mecka var en stor handelsstad och det var säkert en av anledningarna till att Muhammed hade så stort intresse i handelsfrågor. Muhammed motsatte sig aldrig det faktum att folk handlade, han kunde dock ibland motsätta sig de metoder som användes vid handeln exempelvis att man lurade sin motpart eller försökte göra sig en vinst genom att utnyttja motpartens okunnighet etcetera.³²

Det finns många missuppfattningar om Islam. Ett av dem är att man skall avstå från materiellt välstånd. Ingenstans i Koranen står detta att läsa. Enda regeln som en pliktrogen muslim måste följa i detta avseende, är att han inte tillägnar sig välståndet på ett sätt som strider mot de muslimska reglerna.³³ Detta innebär, som det ovan nämnts, att det råder jämlikhet mellan alla individer. Denna eftersträvan för jämlikhet innebär dock inte att alla skall äga precis lika mycket av allt. Jämlikhet innebär att ingen skall behöva gå omkring och känna hunger eller leva på gatan utan tak över huvudet. Islam är trots allt en realistisk religion, och eftersträvar så långt möjligt att skapa regler som är applicerbara i verkligheten. Därför finns det utrymme för olika grader av rikedom. Alla har rättighet till ekonomisk stabilitet, men denna stabilitet kan variera från person till person.³⁴ I Koranen sägs följande:

”Är det alltså de som skall bestämma vem som får del av din herres nåd? Nej, det är Vi som skänker var och en vad han behöver för sitt uppehälle i detta liv, och Vi ger förmåner åt några som höjer dem flera steg över de andra, så att den ene kan ta den andre i sin tjänst. På liknande sätt fördelar Vi gåvor av andligt slag. – Din Herres nåd är mer värd än de rikedomar som människor kan samla”. Kap 43 § 32.

Med ”gåvor av andligt slag” åsyftas exempelvis profetkallet.³⁵ Ju mer rikedomar en person samlar på sig, desto större blir ansvaret gentemot samhället och individerna i samhället. Delar man inte med sig av dessa rikedomar har man glömt att man i slutändan inte är rättmätige ägare av dessa rikedomar. Den person som inte äger mycket har visserligen mindre plikter

³⁰ Wislon, *Banking & finance in the Arab Middle East*, s. 75.

³¹ För en närmare definition av begreppet muslimsk ekonomi se avsnitt, 1.2.

³² Wilson, *Banking & finance in the Arab Middle East*, s. 70.

³³ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 24.

³⁴ Savharvi, *The economic system of Islam*, s. 42ff.

³⁵ Bernström, *Koranens budskap*, s. 718.

gentemot samhället, men han har en plikt enligt Sharialagarna att inte avundas den rikedom som hans granne har.

Sammanfattningsvis kan man säga att det råder total jämlikhet mellan alla individer enligt Koranens muslimska ekonomiska system. Alla transaktioner som skall ske får inte missgynna någon person, eller sätta honom i en situation där han kan lida. Man får inte lov att tjäna pengar på något sätt som strider mot Koranens regler, exempelvis räntesystemet, spel eller monopol. I alla dessa situationer finns en svagare part som inte har något annat val än att acceptera de villkor som presenteras av den starkare parten.³⁶ Om man följer de muslimska ekonomiska reglerna, är tanken att man skall lyckas, inte endast på ett individuellt plan, utan på ett socialt plan. Det muslimska ekonomiska systemet skall leda till ett rättvist samhälle, med en bättre fördelning av rikedom, och bättre stöd för de fattiga och behövande, och mindre korruption och oärlighet.³⁷

3.3 Vad Sharian anser om de muslimska finansiella verktygen

3.3.1 Vad Koranen och Sunnah anser om Spel (Maysir) och risk (Gharar)

Det finns ett ogillande i både Koran och Sunnah mot såväl spel som andra typer av risktaganden. Man anser nämligen att dessa två härleds från satan själv. Risktagandet, som även kallas för ”*Gharar*” anses omfatta en rad olika transaktioner, som alla har en sak gemensamt, nämligen den att de har en viss osäkerhet om utgången. Som *gharar* anses ex. försäljning av fisk i havet. Detta är ett exempel som profeten själv skall ha nämnt. Han skall även ha förbjudit försäljning av vindruvor innan dessa var fullmogna. Det finns många sådana exempel på hur profeten Muhammed skall ha motarbetat att man säljer något när det fortfarande råder en viss osäkerhet kring försäljningen.

Man kan då fråga sig hur denna negativa inställning mot risker kan gå ihop med vissa muslimska kontrakt. Inom Islam finns exempelvis en typ av kontrakt där köparen betalar i förskott, men får varan vid en senare avtalad tid.³⁸ Även handel uppmuntras starkt av profeten, trots att denna många gånger kan innebära att man tar en stor risk, exempelvis kanske man inte lyckas sälja sina varor, eller att varorna förstörs i samband med regn eller något liknande oförutsedda händelser. Vissa rättslärda menar att detta *gharar* förbud endast omfattar varor som man saknar kunskap om, dvs. riskförbudet skall endast gälla sådant som man inte kan förfoga över, eller varor som

³⁶ Savharvi, *The economic system of Islam*, s. 49 ff.

³⁷ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 26.

³⁸ Detta kallas för *Bay al-salam*, och presenteras mer utförligt längre fram i arbetet.

överhuvudtaget inte existerar. Vissa vill istället tolka dessa riskförbud på ett annat sätt. De menar att spel- och riskförbudet har uppstått eftersom de ofta leder till att människan blir omoralisk, och detta i sin tur leder till att samhället får lida.

Utifrån profetens Sunnah och hans utsagor försöker de rättslärda att tillämpa dessa förbud på befintliga avtal. Hur långt skall man gå med riskförbudet? Majoriteten av de rättslärda verkar överens om att ett avtal inte får omfatta en vara som antingen 1) inte existerar alls, eller 2) en vara som man saknar kunskap om. De rättslärda inom Islam verkar inte heller tvista om hur stor grad av osäkerhet som detta risktagande måste omfatta för att avtalet skall anses vara ogiltig. Man går inte alls in och värderar riskerna, utan så fort ett avtal anses innehålla någon typ av gharar eller maysir, så anses denna vara ogiltig.

Vissa lagskolor inom Islam förbjuder alla typer av avtal som innehåller risk, exempelvis är Shafi's skolan, som är en traditionell sunni lagskola. Medan andra mer liberala lagskolor, exempelvis Hanafi, tillåter avtal där man säljer en vara som inte existerar, men det villkoret att köparen alltid har en rättighet att ångra sig när denna har fått varan i sin besittning, och haft en möjlighet att undersöka den. Alla skolor verkar dock överens om att det bör råda totalt förbud mot objekt som är befintliga, men osynliga, exempelvis en morot som finns under jorden. Av de fem största lagskolorna i Islam, är Malaki den som oftast utmärker sig när det gäller riskbedömningen. Denna har ofta en mycket liberal inställning, och tillåter nästan all typ av risktagande, om man bedömer att den är "mild", vad som exakt menas med mild är osäkert, och får bedömas specifikt från fall till fall.

Detta ämne skapade livliga diskussioner när en magisterstudent på 1300-talet, *Ibn Taymiyya*, propagerade för att man skulle tillåta kontrakt som innehöll någon typ av risktagande. Han påpekade att kontrakt rent generellt innebär att man tar en risk, och att om denna risk egentligen inte skadade någon borde den vara tillåten. Han menade vidare att riskförbudet innebar att man hämmade kontraktsfriheten alltför mycket. Han menade vidare att lagskolorna måste värdera hur stor risken är, och inte avfärda hela tanken med en värdering. Och om man skulle finna att risken inte är särskilt stor skulle man tillåta avtalet att löpa vidare, och inte ogiltigförklara det så som många lagskolor skulle.

Ibn Taymiyyas åsikt är dock väldigt unik och fick på 1300-talet endast stöd av hans studenter. I modern tid har hans åsikter uppmärksammats alltmer, och han har fått många fler muslimer som delar hans synpunkter. Särskilt med tanke på att hans idéer passar väl i en modern tid, där många kontrakt innehåller någon typ av risk.³⁹

³⁹ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 87-94.

3.3.2 Vad Koranen och Sunnahn anser om ränta

Det är utan tvivel räntan inom islamisk ekonomi som orsakar mest konflikter. Räntan är förbjudet inom Islam detta uttrycks klart på flera ställen i Koranen.

”Men de, som leva av ocker, skola stå upp på samma sätt som den Satan slår med galenskap, och detta därför att de säga: Köpenskap är detsamma som ocker. Men Gud tillåter dock köpenskapen och förbjuder ockret” (Koranen Kap. 2 § 276)

”I, som tron, frukten Gud och efterskänken vad som återstår av ockret, om I ären rättrogna!” (Koranen Kap. 2 § 278)

Trots de många verserna i Koranen om förbudet mot ränta verkar räntan orsaka många svårigheter. Detta kan bero på att profeten Muhammed aldrig hann förklara dess innebörd. Han skall nämligen ha dött precis när denna vers sändes ner till jorden. Detta skall ha berättats av hans närmaste vän *Kalifen Omar*.⁴⁰ Under sin livstid stötte profeten dock på räntan i många olika skepnader, och skall ha uttryckt sitt förakt för denna ganska tydligt.

Ordet för ränta inom Islam är *riba*. Detta står för det arabiska ordet för *ökning*. I Sunnahn kan man dock inte finna stöd för någon definition av ordet enligt profetens Muhammeds åsikter. I och med att en direkt definition inte går att finna, har debatterna kring denna term varit stora. Det har varit väldigt omdebatterad huruvida det råder ett totalt förbud inom Islam för *riba*, eller om förbudet endast omfattar otillbörligt höga räntor mellan två ekonomiskt ojämlika parter, där den starkare parten utnyttjar den svagare partens ekonomiska situation. Profeten Muhammed skall dock ha uttryckt sig klart angående ränta, och i princip sagt att det bör råda ett totalt förbud mot räntor.⁴¹

Trots att man inte har lyckats nå en enighet kring detta ämne har man i alla fall lyckats enas om att det är omoraliskt att utnyttja en annan människas underläge, och tillförsäkra sig en vinst utan en risk. Så länge vinsterna och förlusterna fördelas lika mellan de avtalande parterna, skall transaktionen inte betraktas som förbjuden enligt de muslimska reglerna.

Vissa lagskolor inom Islam hävdar att man, med stöd av Sharialagarna och Sunnahn, skall kunna handla med ränta. Detta gäller dock endast om motparten är en icke-muslim, i ett icke-muslimskt land. Som regel brukar man här uppställa att man endast får lov att ta emot räntepengar, inte ge ut dem. En annan avvikande åsikt som presenterats av Dr. Tantawi, ledaren för Al - Azhar moskén i Kairo, var att just bankräntor skall anses vara tillåtna

⁴⁰ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 63.

⁴¹ Saeed, *Islamic Banking and Interest*, s. .30.

eftersom han ansåg att man på så sätt tog del av bankens vinster och förluster, och så länge det finns ett partnerskap, så skall räntan anses tillåten.⁴² Majoriteten av lagskolorna verkar dock vara emot dessa åsikter, och hävdar att det enligt Koranen och Sunnahn, råder ett totalt förbud mot ränta, mot såväl muslimer som icke-muslimer.⁴³ Även Dr. Tantawi skall vid ett senare tillfälle ha tagit tillbaka den fatwa som han en gång presenterat.

Det har även hävdats av vissa jurister att en fast ränta bör omfattas av förbuden inom Islam, men att den rörliga räntan bör vara tillåten eftersom man inte riktigt vet hur mycket räntan kommer att ligga på vid varje tillfälle. Dessa jurister har uppenbarligen missförstått hela poängen med ränteförbudet, som är att man inte får lov att tjäna pengar utan att det finns en riskfördelning. Den rörliga räntan utgör fortfarande en säker inkomst utan ett risktagande, och bör alltså fortfarande omfattas av förbudet i Koranen.⁴⁴

Vissa muslimer hävdar att man med stöd av verserna i Koranen skall kunna uttolka en tillåtelse för räntan. Dessa hävdar att den muslimska motsvarigheten för räntan, partnerskapet som baseras på en rättvis vinst och förlust fördelning, är bara ett sätt att kringgå reglerna på. Dessa hävdar att ränta och partnerskaps samarbete är två sidor av samma mynt. Dessa är nog med att peka ut att såväl muslimska som kommersiella banker har samma utgifter, i form av lokalkostnader, och kostnader för anställda och andra fasta utgifter. Dessa banker befinner sig dessutom på samma marknad och påverkas väldigt mycket av varandra. Den muslimska banken har också ett vinstsyfte, annars hade den inte existerat. Detta vinstsyfte driver den muslimska banken till att anpassa sig till den rådande marknaden, och låter på så sätt utbud och efterfrågan styra. Dessa personer hävdar vidare att på en perfekt marknad kommer dessa banker att agera på precis samma sätt, och resultatet kommer att bli densamma för bägge bankerna. Dessa menar att visserligen finns det uttryckt ett förbud mot räntan i Koranen och Sunnahn, är detta förbud inte logiskt, och näst intill omöjlig att tillämpa i praktiken. Och i och med att Koranens ord inte kan vara felaktiga, måste tolkningen av Koranen vara felaktig. De menar dessutom att muslimerna inte bör kringgå reglerna genom att ge otillåtna handlingar en ny benämning, utan istället forska i huruvida man eventuellt har gjort misstag vid tolkningen av lagen.

Man vill därmed få sagt att de verserna i Koranen som förbjuder ränta var ämnade för en tid då det inte råde en rättvis fördelning av marknaden. Pengarna låg i händerna på ett fåtal personer och dessa utnyttjade sin ställning när de gav ut lån till behövande. Idag har konsumenterna en stor valfrihet, och konkurrensen pressar ner priserna, och tvingar fram gynnsamma förhållanden för konsumenterna. De muslimska förbuden kommer därför helt naturligt att bortfalla. Med detta sagt anser anhängare av denna teori att de har styrkt att räntan är tillåten, och går i enlighet med Islam.⁴⁵

⁴² <http://www.islamic-finance.com/indexnew.htm>.

⁴³ Haron & Shanmugam, , *Islamic Banking System*, s. 63.

⁴⁴ <http://www.islamic-finance.com/indexnew.htm>.

⁴⁵ <http://www.liberalislam.net/>.

Vissa muftis har en väldigt snäv definition till vad som bör omfattas av ränteförbudet. Några få har dock en bredare definition, och dessa brukar stödja sig på några mindre kända utsagor från Muhammeds Sunnah. Dessa muftis hävdar då att ränteförbudet även bör omfatta exempelvis budgivning på auktion, eller en betalning till en mellanman vid kommissions köp.⁴⁶

Vid mitt möte med mufti Anwar Mady framlade han sin åsikt, som var ganska klar och tydlig kring just ränteförbudet. Han menade att det råder en enighet bland alla rättslärda inom Islam kring ett förbud mot ränta. För mufti Anwar verkade det inte finnas några undantag för denna huvudregel. Han sa dessutom att han aldrig stött på en annan mufti som propagerat för att räntan kan tänkas vara tillåtet enligt Islam. Enligt hans uppfattning var räntan förbjudet, i alla dess skepnader. Han ansåg dessutom att detta var en av de grundläggande reglerna inom den muslimska ekonomiska sharialagen. Jag ställde en fråga till muftin och undrade varför räntan inte kunde tänkas vara tillåten om bägge avtalsparterna var överens, och om dessa dessutom var jämlika avtalsparter. Som svar fick jag att även om parterna sinsemellan var överens kan ränta påverka en tredje part, räntan kan alltså drabba andra människor som inte har valt att ta del av avtalet. Framför allt hänvisade han till att hela samhället kan komma att drabbas, även om avtalsparterna skulle gynnas.

Men kan man då verkligen aldrig få handla med ränta, inte ens om det inte finns några alternativ? Denna fråga ställde jag också till muftin och fick en lösning på problemet. En rättstrogen muslim som verkligen har sökt andra vägar, men inte funnit några, kan alltid åberopa nöd. Exempelvis nämnde muftin de muslimer som bor i Europa, och som vill köpa hus, men som inte har råd att finansiera detta utan ett banklån. Dessa kunde under vissa villkor få lov att ta ett lån, med en ränta. Det finns nämligen fatwas från muftis med stor auktoritet som talar för att detta skulle kunna tänkas vara tillåtet. Som villkor uppställs dock att huset skall köpas för att man skall bo i den, och inte för ett kommersiellt syfte. Och man skall ha uttömt alla andra alternativ för finansieringen innan man vänder sig till de institutioner som handlar med ränta. Han påpekade dock att man bör vara restriktiv med utnyttjandet detta fenomen.⁴⁷

Det märkliga med ränteförbudet är att det inte endast omfattar den som ger ut pengar och kräver ränta på dem. Profeten Muhammed skall i sin Sunnah ha förbannat såväl den som ger ut pengarna, som den som mottager dem, och även de vittnen som skriver under räntekontraktet.⁴⁸

⁴⁶ <http://www.islamic-finance.com/indexnew.htm>.

⁴⁷ Intervju med mufti Anwar Mady i *London Central Mosque*, den 29 mars 2005.

⁴⁸ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 63.

3.3.3 Vad Koranen och Sunnahn anser om bankväsendet

Många muslimer lever idag i ett modernt samhälle, där alternativen för var man skall spara pengar enligt Sharialagarna, är få. Ännu svårare blir det när den rättstrogne muslimen vill köpa en bil, eller ett hus och inte finner någon bank som är villig att ge ut ett lån, utan att få någon ränta för de lånade pengarna. Man bör hålla i minnet det som ovan stadgats om räntan, att såväl den som tar räntan som den som erlägger den blir förbannad av profeten Muhammed. Även om det kan tyckas att man därmed kommer undan med ett lindrigt straff, kan denna förbannelse upplevas som oerhört stor för muslimen, faktum är att han ibland kan vara villig att avstå från att ta ett lån på grund av detta.

Många muslimer börjar därför ställa sig frågan huruvida de muslimska bankreglerna angående ränteförbudet och liknande andra förbud, kanske är ålderdomliga och inte längre giltiga. Dessa personer anser att man bör tolka om lagen, och Sunnahn. De ställer ofta frågan om inte muslimerna bör ta till sig det moderna livet, och allt vad det innebär. Vissa går till och med så långt att de hävdar att ränta, försäkringar, risktagande etc., inte är förbjudna, utan skulle mycket väl kunna vara i enighet med de muslimska lagarna. Som motargument brukar det komma fram personer som ställer sig frågan huruvida vi inte lever i ett korrupt och orättvist samhälle eftersom vi har börjat glida ifrån de muslimska reglerna.⁴⁹

Vi har vid det här laget fått en klar bild av hur Islam ser på räntan. Det råder i princip totalförbud av ränta, och majoriteten av de rättslärdade är överens om detta. Ränta är dock en av grunderna till bankväsendet. Det är svårt att tänka sig en väl fungerande bank i västvärlden som inte handlar med ränta. Det finns dock lösningar inom Islam som skulle kunna fungera även på banker i västvärlden.

Än idag råder det dock många missförstånd angående de muslimska lagarna och deras syn på ekonomin. Exempelvis förbjuder Islam visserligen ränta, men detta innebär inte att man inte har en rätt att få tillbaka en viss procentsats på pengar som man investerar. Dock vilar denna ”återbetalning” på helt andra grunder än räntan. Det som Koranens regler egentligen motsätter sig är att man i förväg bestämmer hur mycket man kommer att få ut efter att man har investerat pengar i en bank. Man anser nämligen att pengar är en bärare av en risk. Denna risk måste fördelas lika för att Sharialagarna skall anses vara uppfyllda. Om man efter ett risktagande, tillsammans som partners, skulle göra en vinst har man rätt till utdelning av denna vinst. Inom Islam är man väl medveten om att tid är pengar. Det är egentligen på denna grund som man får lov att göra en vinst om man exempelvis hyr ut, eller leasar någon produkt.⁵⁰

⁴⁹ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 24.

⁵⁰ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 1-4.

Med detta klarlagt kan man fråga sig hur en rättvis fördelning av vinst och förlust skall ske, för att en transaktion inom bankväsendet skall anses uppfylla de muslimska Sharialagarna? Med den syn som man har på ränta inom Islam kan det verka svårt att någonsin göra en vinst. En behövande person skall alltid kunna ta ett lån, och få anstånd med betalning om han inte kan betala tillbaka lånet, utan att behöva erlagga någon ränta.⁵¹ Detta uttrycks i Koranen på följande sätt:

”Om någon har det svårt, må han få anstånd, tills det blir honom lägligt, men att I given en allmosa, är bättre för eder, om I haven kunskap” (Koranen kapitel 2 § 280)

För att en bank skall anses handla i enlighet med Islam skall man betrakta alla sina kunder som partners. Banken skall så långt möjligt dela upp vinsten och förlusten lika mellan sig och kunderna. Den som sätter in sina pengar på ett checkkonto i en islamisk bank kommer visserligen inte att utfå någon ränta, men han kommer att kunna låna pengar utan någon extra avgift om han skulle hamna i obestånd. Banken å andra sidan får inte använda privatpersoners sparpengar för att göra investeringar och utlåningar. Men man får låna ut pengarna på kort tid till akut behövande personer eller företag.

Sparar man pengar i ett sparkonto kan banken använda dessa pengar för att göra investeringar i olika projekt. Då har man dock rätt till utdelning av den eventuella vinst som banken kan tänkas göra. Observera att detta inte anses vara någon ränta trots att pengarna på sparkontot kan öka om banken gör goda investeringar. Om banken däremot skulle göra några dåliga investeringar, garanteras man inte någon vinst. Man har dock rätt att när som helst ta ut alla sina sparpengar från banken om man inte är nöjd med den avkastning som man får. Om banken då gör många dåliga investeringar, riskerar den att förlora väldigt många kunder. Banken anses då inte ha förlorat en kund, utan en partner!

De rättslärdade inom Islam poängterar skillnaden mellan att man faktiskt tar en ränta för pengar som man lånar ut, och att göra en vinst på pengar som man lånat ut. Enligt de rättslärdade inom Islam är dessa två helt skilda saker. Vinsten på investerade pengar är osäker, man kan aldrig veta om investeringen kommer att ge en vinst, eller en förlust. En sådan investering faller inom ramarna för de muslimska reglerna, eftersom det är på detta sätt som affärer går till. Ränta är däremot en säker inkomst som man får in vare sig man har jobbat för det eller inte, här råder det ett förbud inom Islam.⁵²

En bank som följer de muslimska Sharialagarna kan aldrig investera i projekt som strider mot Koranens lära. Exempelvis kan en islamisk bank aldrig investera i projekt som produktion av alkoholdrycker. Detta skulle uppenbarligen strida mot hela konceptet med islamisk bank.⁵³

⁵¹ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 32-35.

⁵² Vogel, *Islamic law and finance*, s. 202.

⁵³ Hussain, *Islamic law and society*, s. 177.

Islamiska banker stöter på vissa problem som är värda att nämna. Vanligtvis bestämmer insättaren hur länge han vill ha ett avtal med banken, det vanligaste är att avtalet löper på tre till tolv månader. Detta innebär dock en stor risk för banken genom att man aldrig kan veta när investeraren bestämmer sig för att ta ut sina pengar från banken. Därför måste de muslimska bankerna satsa på kortsiktiga projekt. Detta leder oftast till att man investerar i handel, snarare än i infrastruktur, produktion och liknande långsiktiga projekt. Detta kan vara förödande för länder som verkligen är i behov av långsiktiga projekt.⁵⁴

De muslimska bankerna har expanderat väldigt mycket de senaste åren. Faktum är att det snart finns en överetablering av dessa banker i vissa muslimska länder. I Dubai har centralbanken, som är den som ger en licens för etablering av en islamisk bank, tvingats tacka nej till flera banker som har ansökt om att få etablera en islamisk bank. Motiveringen har varit att man redan har en god marknad som bör täcka efterfrågan för dessa banker. En överetablering skulle endast missgynna alla banker.

Det är inte bara kunderna som känner oro inför att investera i muslimska banker, även bankerna har haft problem med att hitta trogna kunder, som verkligen vill satsa på det muslimska konceptet. Islamic Bank of Britain skall vid ett tillfälle ha erbjudit ett räntefritt lån till sina kunder som vill starta ett företag eller projekt. Självklart var det många som var intresserade av erbjudandet och lämnade in en ansökan. När banken hade granskat de olika förslagen, beviljades lånet till vissa förslag som verkade seriösa. Dessvärre visade det sig att dessa personer inte var särskilt seriösa, utan många av de som fick lånen lade in pengarna på ett sparkonto hos en kommersiell bank, och väntade på att utfå en ränta från den kommersiella banken. Därefter har man återlämnat den summa som man har fått låna av den muslimska banken. Detta är uppenbart ett missbruk av de muslimska bankerna, och ledde ganska snabbt till att den muslimska banken blev återhållsam med liknande projekt.⁵⁵

Man kan dock fråga sig om det verkligen finns någon skillnad mellan de västerländska bankerna och de muslimska bankerna? När man tar en närmare titt på dessa banker upptäcker man att skillnaderna kanske inte är lika stora som de vid första anblick verkar vara. Ett kontrakt i den muslimska banken baseras på vad man kallar för *Murabaha*, där förhållandet skall likna en sorts partnerskap. Men vissa rättslärda inom Islam menar att det egentligen inte finns någon skillnad på kontrakten, och att man endast väljer att kringgå reglerna genom att ge dessa ett muslimskt namn. I praktiken går det till på följande sätt att banken köper en viss produkt av en säljare (A), och ingår ett avtal med denna. Innan banken har ingått avtal med denna säljare, brukar han ha funnit en köpare för produkten (B). Banken ingår därmed ett annat avtal med B om att denna skall köpa upp hela kvantiteten som man kommer att köpa av A, men att han kan erlagga betalning vid ett senare tillfälle, vanligtvis några månader senare. För denna period brukar banken ta ut en fast avgift. På

⁵⁴ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 52-56.

⁵⁵ Intervju med mufti Anwar Mady i *London Central Mosque*, den 29 mars 2005.

så sätt har banken kringgått de muslimska lagarna, eftersom banken faktiskt köper och säljer vidare, något som egentligen uppmuntras av Islam. Men banken har inte tagit någon risk, vilket vanligtvis brukar associeras med ränta. Om man skulle granska många av kontraktet i bankväsendet, skulle man upptäcka att en hel del av dessa är ett kringgående av regler, vilket verkar uppröra många muslimer. Bankerna hävdar dock att det är svårt att frånga det faktum att det finns fasta avgifter. De menar att det vore väldigt svårt att locka till sig investerare, och konkurrera med de existerande kommersiella bankerna, om man inte åtminstone kan erbjuda en fast avgift.⁵⁶

3.3.4 Vad Koranen och Sunnahn anser om skatter

Skatter är något som funnits länge i de muslimska Sharialagarna. Den rättstrogne muslimen inte bara en inkomstskatt, utan även en förmögenhetsskatt på allt han äger. Skattesatsen utgör 2.5 % av både inkomsten och förmögenheten. Detta betalas vanligtvis in i samband med firandet av fastemånaden, Ramadans, slut. Skatten som betalas in kallas för *Zakat al Fitr* utgör den tredje av Islams fem grundpelare. Som det redan nämnts utgör de fem grundpelarna vad vi skulle kunna uppfatta som grundlag. En person som vill bli muslim måste försöka uppfylla de krav som finns i de fem grundpelarna. Ett av dem är alltså att årligen betala Zakat på allt man äger.

Pengarna från Zakat skall gå åt de behövande. Zakat är inte något frivilligt, detta är påbudet i den religiösa lagen. Detta innebär inte att man inom Islam har begränsat detta till att endast gälla de muslimer som är behövande. Tvärtom, pengarna från Zakat gick många gånger åt såväl muslimer, som kristna och judar. Resterande pengar som blir över gick åt byggandet av moskéer, sjukvård, skolväsendet och liknande samhällliga behov.

I de muslimska länderna kom man snabbt att inse att det krävdes mer än Zakat om man skulle täcka de utgifter som samhället hade. Man införde därför andra skatter, som man legitimerade utifrån Koranens skrifter. Man ansåg att dessa andra skatter stod i överensstämmelse med religionens grundtankar. Utöver Zakat kom man fram till att man kunde betala *Sadaqa*, som utgjorde en frivillig skatt. Zakat och Sadaqa utgjorde ett socialt skydds nät för personerna inom den muslimska världen redan år 600 efter Kristus.⁵⁷

I Koranen finns regleringen om allmosor i kapitel 9 § 60 där det stadgas:

”Allmosorna äro blott avsedda för de behövande och fattiga, för dem, som hava besvär med dem, och dem, vilkas hjärtan böra vinnas, för slavars

⁵⁶ <http://www.islamic-finance.com/indexnew.htm>.

⁵⁷ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 26-29.

frigivande och de skuldsatte, för Guds sak och de vägfarande, enligt föreskrift av Gud, ty Gud är den Vetande, den Vise”

Denna typ av skatt är dock inte så vagt reglerat som man kan tro vid första anblick. Det finns strikta regler för detta, dessa skall jag nedan redovisa för.

Man skall betala olika typer av skatt beroende på vad det är för föremål som beskattas. **Zakat fil Amwal** kallas första skatten som syftar på egendoms skatt, eller vad som skulle motsvara vår svenska kapitalskatt. Regleringen är ämnad att beröra jordbruksägares skatteskyldighet. Detta innebar att man skulle betala skatt på allt som man producerade i sin egen jord, skatten omfattade vete, frukt, grönsaker osv. Skatten på dessa produkter är lagd på 1/10 eller 1/20 av dess värde. Profeten Muhammed skall ha uttryckt sig kring detta ämne och sagt att om grödorna vattnas av regnvatten skall man betala 1/10 skattesats. Om de däremot vattnas av floder och bäckar ligger skattesatsen endast på 1/20. Om man skall försöka tillämpa detta på dagens samhälle skulle alla industrier i de muslimska länderna behöva betala skatt utifrån denna reglering.

Som jag tidigare nämnt skall skattesatsen på inkomst vara 2,5 %. Man skall även betala 2.5 % skatt på djur som man har för uppfödning t.ex. kor, får, hästar.

Zakat al-Fitr är en skatt som är obligatorisk. Den skall erläggas av såväl män som kvinnor, rika som fattiga. Den fattiga skall dock beakta att han skall ha mat för en dag och en natt, dagen före Eid, dvs. sista dagen i Ramadan, för både sig själv och alla familjemedlemmar.

Zakat al-Fitr har flera funktioner. Dels skall den ha en renande effekt, dvs. den skall erläggas för att man skall kompensera de dagar man inte har kunnat fasta under fastemånaden, Ramadan. Dels skall den vara en hjälp åt de fattiga som inte har råd att fira Ramadans slut. Dels skall den stärka banden mellan folket, och få de rika att känna med de fattiga. Skatten skall erläggas av mannen i familjen. Han skall betala för alla familjemedlemmar, inklusive hustrun.

Det är uttalat att man helst skall betala skatten i form av pengar, eftersom denna skall ha till uppgift att hjälpa den fattiga ur sin ekonomiska situation.⁵⁸ Den som ber, och på så sätt uppfyller den andra grundpelaren i Islam, men inte betalar Zakat, som är den tredje pelaren i Islam, accepteras inte av Gud. En person som inte betalar Zakat anses vara trolös och en hycklare.⁵⁹

I Koranens kapitel 2 § 177 stadgas följande:

” Fromheten består inte i att ni vänder ansiktet mot öster eller väster. Sann fromhet äger den som tror på Gud och den Yttersta dagen och änglarna och uppenbarelsen och profeterna och som ger av det han äger - vilket pris han

⁵⁸ Al-Qardawi, *Economic security in Islam*, s. 66-71.

⁵⁹ A a s. 74.

än sätter på detta – till de anhöriga, de faderlösa och de behövande, till vandringsmannen och tiggaren för att friköpa människor ur fångenskap och slaveri och som förrättar bönen och erlägger allmoseskatten och som håller sina löften och som bär lidande och oförrätt med tålmod och håller stånd i farans stund. De har visat att deras tro är sann; de fruktar Gud”.

Med uttrycket ”vänder ansiktet mot öster eller väster” åsyftas bönen. Det är en del av böneceremonin att man avslutar genom att vända ansiktet först åt högra sidan över axeln och sedan åt vänstra. Med detta vill Koranen förmedla att det inte är tillräckligt att man betonar yttre former av gudfruktighet. Det räcker alltså inte med att man ber fem gånger om dagen, om man inte samtidigt försöker uppfylla de andra grundpelarna inom Islam. Allmoseskatten är en del av de krav som uppställs. Man skall dela med sig av det man äger till alla människor som finns omkring. Med ”vandringsmannen” åsyftas varje människa som befinner sig långt bort från hemmet, dvs. om denna människa inte själv har tillräckliga medel för att försörja sig själv. Denna vandringsmänniska kan antingen vara en person på tillfälligt besök, eller en person som har för avsikt att stanna. Exempelvis på sådana personer är politiskt asylsökande eller flyktingar.⁶⁰

Om allmoseskatten inte betalas finns det uttalade varningar i Koranen om vad som kan komma att vänta dessa personer som inte betalar denna skatt, kapitel 9, 34 och 35 §§ stadgar:

”Troende! Många rabbiner och kyrkans lärda män lägger med orätt beslag på andras egendom och spärrar Guds väg för andra. De som samlar skatter av guld och silver, och inte ger av detta för Guds sak, låt dem veta att ett plågsamt straff väntar dem. Den dag då dessa skatter skall glödgas i helvetets eld och deras pannor, sidor och ryggar brännmärkas med detta [och en röst säger:] Detta är de skatter ni samlade för att i ensamhet ruva över dem; smaka nu det som ni lade på hög”.

Förutom detta straff som först kommer att uppenbara sig i livet efter döden för den trogne muslimen finns en typ av straff som staten kan utnyttja mot personer som inte betalar allmoseskatten. Staten har tillåtelse att konfiskera hälften av allt dessa personer äger. Man betonar dock att detta helst skall utnyttjas endast om det är nödvändigt, och särskilt om detta skall ersätta fysisk bestraffning.

Att denna skatt är av oerhört stor vikt råder det egentligen inget tvivel om, det är till och med uttalat att man har rätt att kriga mot de som vägrar betala allmoseskatten.⁶¹

I doktrinen har man kommit överens om att allmoseskatten skall anses uppfylla följande uppgifter:

⁶⁰Bernström, *Koranens budskap*, s. 34.

⁶¹ Al-Qardawi, *Economic security in Islam*, s. 78.

1. Den skall hjälpa de fattiga och behövande för att dessa skall kunna leva ett anständigt liv, och samtidigt kunna finna tid att ägna åt gudsdyrkan.
2. Allmoseskatten som betalas skall ha en renande och helande effekt. Den skall omvandla de giriga till generösa, och medkänsliga människor. Den skall rensa själen från all ondska som girighet för med sig.
3. Gud har varit generös med dem som är rika. De måste återgälda detta genom att själva betala tillbaka en del av denna rikedom till de mindre lottade människorna i deras omgivning.⁶²

Människan skall endast finnas på jorden under en kort period. Under denna period anses han inneha sin förmögenhet i förtroende av Gud. Om Gud, som är den högsta auktoriteten som finns, beordrar människan att agera på ett visst sätt, bör människan åtlyda.

Allmoseskatten är överordnad alla andra skatter och skulder. Om en person dör, upphör inte denna skatt i samband med personens avlidande. Profeten Muhammed skall ha uttalat sig om detta i samband med att en person besökte honom och ställde en fråga angående allmoseskatten. Denna person undrade om han skulle betala allmoseskatten efter sin avlidna mor. Modern hade inte kunnat fasta under fastemånaden, och dog innan hon hann betala någon allmoseskatt. Profeten besvarade frågan genom att uppmana mannen att betala moderns allmoseskatt. Han svarade med att säga att allmoseskatten är en skatt av Gud, och att denna måste erläggas.⁶³

Allmoseskatten måste hållas avskilt på ett separat konto, och inte blandas med andra medel. De personer som bidrar till att samla in allmoseskatten, och dela ut den till de fattiga och behövande, skall erhålla en lön från samma konto som medlen finns på. Detta för att undvika att dessa personer själva hamnar på obestånd, och blir beroende av andra personer för sin försörjning.⁶⁴

Angående allmoseskatten skall profeten Muhammed ha sagt till dåtidens regent i Yemen, Mu'adha, att detta är en skatt som är obligatorisk och som bör tas från de rika och fördelas till de fattiga. Han skall dock ha uppmanat Mu'adha att inte ta det bästa av de rikas grödor för att betala denna skatt. Man skall beakta att även de rika kan ha jobbat hårt för att samla in sina rikedomar.

Skatten skall betalas in till de personer som staten skickar för att samla in skatten. En orolig troende skall en gång ha vänt sig till profeten Muhammed och frågat huruvida man skall göra en undersökning om dessa personers auktoritet och behörighet. Han frågade vidare om hur man skulle betrakta saken om en person hade erlagt allmoseskatten, men det senare skulle visa sig vara fel person som tagit emot skatten. Muhammed skall ha svarat med att säga att man som privatperson inte har någon undersökningsskyldighet

⁶² Al-Qardawi, *Economic security in Islam*, s. 80ff.

⁶³ A a s. 84.

⁶⁴ A a s. 89.

angående insamlarnas behörighet. Man anses ha uppfyllt sin plikt även om man betalar skatten till fel person, och därför kunde man inte krävas på ytterligare pengar av staten. Hycklarna som samlade in skatten anses vara syndare, och dessa skall bestraffas i livet efter döden.⁶⁵

Att skatten skall fördelas av staten har många fördelar. Om man överlåter detta ansvar på individerna, kan man inte garantera att allt går rätt till och på det sätt som Gud föreskrivit. Det är av vissa människors natur att vara giriga, och dessa personer kommer att så långt möjligt försöka undvika att betala något ur egen ficka. Samtidigt kan det kännas nervärderande om den fattiga skall behöva räcka ut sin hand åt den rika när han skall ta emot allmosan. Då är det bättre om det är en stat som delar ut allmosan, för att så långt möjligt bibehålla självrespekten hos individerna. Om det dessutom är upp till varje individ att dela ut allmoseskatten kan det bli en stor obalans bland de behövande. Skatten kommer att bli väldigt godtycklig och bli beroende av givarens personlighet, bli påverkad av vem han tycker om, och vem han ogillar i samhället. Man får inte heller glömma att skatten utgör även en viktig funktion i samhället. Som det nämndes tidigare skall den användas vid byggandet av moskéer, sjukhus, skolor osv., därför är det viktigt att det är staten, och inte individerna själva som tar hand om insamlingen och sköter utdelningen av allmoseskatten.⁶⁶

Det kan vara väldigt svårt att avgöra om individen som begär del av allmoseskatten verkligen är behövande eller hycklare. Angående hycklare som kräver pengar har Koranen stadgat följande i sitt kapitel 9 § 60:

”Offergåvorna är avsedda enbart för de fattiga och de nödställda och för dem som har hand om insamlandet av dem och för att vinna hjärtan och för att friköpa människor ur fångenskap och slaveri och de skuldyngdas”.

Sammanfattningsvis kan man säga att Islams grund är den första grundpelaren som stadgar: *Det finns ingen Gud förutom Gud, och Muhammed är hans profet och sändebud.* Denna mening omfattar att Gud är allsmäktig, och att alla människor är jämlika. Människan skall så långt möjligt sträva efter jämlikhet, och samarbete med sina ”bröder”. Med detta vill man påpeka att alla naturliga resurser i form av vatten, land och kapital etc., tillhör hela samhället, och alla medlemmar i samhället har en rättighet till att ta del av dessa tillgångar. Om en person inte kommer att kunna använda alla resurser som han har, har han en plikt att dela med sig av dessa till de mer behövande. Han borde därmed föra vidare resursen till dess ”riktiga” ägare, eftersom han uppenbarligen innehar mer rikedom än vad han behöver. Skillnaderna i rikedom bör inte vara så drastisk som den är idag, eftersom all egendom egentligen tillhör Gud. Enda skillnaderna som är tillåtna är de som uppkommit på grund av skillnader på arbetskraft.⁶⁷

⁶⁵ Al-Qardawi, *Economic security in Islam*, s. 93.

⁶⁶ A a s. 96.

⁶⁷ Askari, m.fl. *Taxation and tax policies in the Middle East*, s. 68.

3.3.5 Vad Koranen och Sunnahn anser om försäkringar

Under tiden då Koranen nedtecknades fanns ingen finansiell institution som skulle kunna jämföras med våra försäkringar. Detta är alltså något nytt för den muslimska Sharialagen, och har orsakat en del frågor. I vår tid råder det andra omständigheter än de som rådde under profeternas tid. Idag har man många gånger en försäkring på bilen, eller huset, eller så är man försäkrad av arbetsgivaren osv. Dessa försäkringar kan vara oundvikliga och näst intill påtvingade, vare sig vi vill ha dem eller inte, så finns de där.

Vad skall man då göra som rättstrogen muslim som lever i västvärlden? Detta är en av de frågor inom islamisk ekonomi som orsakat många problem. Vi vet av profetens Sunnah att profeten Muhammed var en riskminimerande person. Han försökte så långt möjligt att undvika att utsätta sig själv, eller andra för någon onödig risk. Det sägs att profeten Muhammed en dag träffade en beduin som var på väg att lämna sin kamel utan att binda upp honom vid något träd. Profeten frågade beduinen varför denna inte band kamelen, han riskerade att kamelen gick sin väg. Beduinen skall ha svarat och sagt att han förlitar sig på Gud, och därför lämnade han kamelen vandra fritt. Profeten skall ha besvarat honom genom att säga att han först skall binda upp kamelen vid trädet, och sedan förlita sig på Gud. Detta visar på att profeten uppmanar till att man vidtar försiktighetsåtgärder, även om man förlitar sig på Gud och tror att allt sker av den anledning att det är Guds vilja.⁶⁸

Om man utgår från Koranen finns det vissa givna fakta som man som muslim måste acceptera. Ett av dessa är att man inte får tjäna pengar på något som har någon typ av risktagande. Därav framkommer spel- och ränteförbudet. Försäkringar är av denna typ och skulle kunna klassas som en risk. Tanken med försäkringar är att man lägger en viss fast summa för att sedan ta ut antingen en större summa, eller en mindre summa om något skulle inträffa. Detta risktagande i sig är förbjudet. Försäkringsgivaren garanterar att ställa upp om något skulle inträffa, och om detta omfattas av försäkringsvillkoren. Detta avtal liknas med de avtal som ingås vid lån av pengar med en viss räntesats. Ränta är, så som det framkommit klart och tydligt, totalt förbjudet i flera verser i Koranen, och likaså har den förbjudits av profeten Muhammed enligt hans Sunnah. Ränta, spel och liknande risktagande har nämnts i Koranen. Ett exempel på detta är kapitel 5 § 90:

”TROENDE! Rusdrycker och spel om pengar, alla hedniska bruk och spådomskonst är ingenting annat än djävulens skamliga påfund, håll er borta från allt sådant, för att det skall gå er väl i händer”

⁶⁸ <http://islamic-finance.net/islamic-insurance/t-develop/sources-takafullaw.html>

På samma sätt som det, inom Islam, är förbjudet att sälja något som ännu inte grott eller växt är det förbjudet att teckna en försäkring. Exempelvis får man inte ingå ett avtal som innebär att man skall sälja alla frukterna på ett träd när dessa har växt. Ett sådant avtal skulle utan tvekan innebära ett risktagande, man kan aldrig veta huruvida frukten verkligen kommer att växa eller inte. Inom muslimska termer skulle ett sådant avtal kallas *Bai` Al-Hasa*. Likaså är det förbjudet att sälja något som man inte har i sin besittning, exempelvis sälja fiskarna i havet, eller fåglarna som flyger, man kan aldrig veta om man verkligen kommer att lyckas fånga dessa djur. I Koranen betecknas ett sådant avtal som *Bai` Al-Gharar*.⁶⁹ Försäkringsgivaren som handlar med en sådan risk anses begå en stor synd. I kapitel 5 § 29 stadgas följande:

”TROENDE! Tillskansa er inte varandras egendom med orätt- inte heller under sken av regelrätta köpeavtal och konkurrera inte ihjäl varandra! Glöm inte att Gud har visat er stor nåd!”

Försäkringar är baserade på kontrakt som inom muslimska termer kallas för *Gharar*, detta innebär att utgången av kontraktet är osäker. Kontraktet innehåller en hel del risktagande. Varken försäkringsgivaren eller försäkringstagaren vet hur utfallet av kontraktet kan tänkas bli. Försäkringstagaren vet inte med säkerhet att han kommer att få den kompensation som han har betalt premier för. Likaså vet försäkringstagaren sällan något om han någonsin kommer att utfå någon kompensation, trots att han har betalt premier i flera år. Inom Islam måste ett kontrakt vara tidsbegränsat. Ett kontrakt som inte har en tidsbegränsning anses inte vara giltigt. Försäkringar kan ibland innebära att man inte har någon tidsbegränsning, exempelvis livförsäkringar. Endast detta ensamt skulle kunna vara tillräckligt för att försäkringar skall anses vara förbjudna inom Islam.

Ett annat argument som brukar anföras av de rättslärda i denna fråga är att i ett försäkringskontrakt finns det alltid en förlorare, och att avtal inte skall ingås på sådan basis. Om en olycka inträffar, och försäkringsgivaren skall utge en ersättning, har denna gjort en förlust. Och om det aldrig sker en olycka, och försäkringstagaren ändå betalar premier år efter år, gör han med all säkerhet en ekonomisk förlust.

För att återknyta till riba, kan försäkringsavtal liknas med riba. När man avtalar om att återbetala en summa vid ett senare tillfälle, faller ett sådant avtal alltid under riba. Riba är förbjudet enligt många verser i Koranen. På profeten Muhammeds tid fanns det förutom riba, något som kallas *ribawi*. Profeten Muhammed har uttalat sig om detta och sagt att som *ribawi* skall man betrakta, guld, silver, vete, dadlar samt salt. Dessa får man utbyta, men endast om utbytet innebär att man ger tillbaka exakt samma kvantitet och produkt som man tog emot. Exempelvis guld skulle utbytas mot guld, och inte mot silver, för att undvika missförstånd och konflikter. I vår tid skulle man kunna dra en analogi till detta genom att säga att dagens guld och silver är pengar. Dessa får inte utbytas på en annan grund än rättvisa kontrakt. Ett

⁶⁹ <http://www.islamonline.net/fatwa/english/FatwaDisplay.asp?hFatwaID=58824>

försäkringskontrakt innebär att man betalar ett pris, (premium) men får tillbaka något som inte exakt motsvarar det man har betalt. Man kan antingen göra en vinst, eller en förlust genom att ha tecknat försäkringen. Antingen ersätter försäkringsgivaren mer än de premier man har betalt in, eller så ersätter han ingenting alls, trots att man har betalt sina premier. Med hänvisning till vad som ovan sagts om ribawi, torde försäkringsavtal falla under förbudet.⁷⁰

Det är trots allt som sagt ovan inte alla som håller med om att försäkringar är förbjudna enligt Islam. Vissa muftis menar att försäkringar faktiskt är tillåtna. Detta baserar de på den grunden att försäkringar inte fanns på profetens tid, och att dessa därför aldrig blev reglerade, och allt som inte är reglerat, och direkt förbjudet, är tillåtet. Till stöd för sina antaganden åberopar de kapitel 45 § 13 i Koranen som stadgar:

”Och Han har skapat allt det som himlarna rymmer och det som jorden bär för att tjäna er- allt är Hans gåva, i detta ligger helt visst budskap till människor som tänker.”

De som menar att försäkringar inte är förbjudna enligt Islam menar att Gud har skapat allt för oss, och i princip, har vi en rätt att utnyttja alla resurser som finns på jorden. Det räcker dessutom inte att man spekulerar i någonting för att man skall kunna förbjuda det. Det som är förbjudet måste vara klart och tydligt uttryckt, i annat fall är det tillåtet. Vissa menar dessutom att de premier som försäkringstagaren betalar, utgör en avgift som ger till uppgift för försäkringsgivaren att se efter försäkringstagarens egendom. När det sker en olycka, skall försäkringstagaren anses ha rätt till en ersättning.

Vissa menar dessutom att försäkringsavtal även skall gälla inom islam av den enkla anledningen att de är bindande avtal mellan två eniga parter. Islam uppmanar till att man håller sina avtal och löften, och försäkringsavtal bör därför inte avvika från denna princip. Man menar vidare att Sunnahn stödjer denna åsikt genom att profeten uppmanade till att man så långt möjligt försöker eliminera risker, och att försäkringsavtal uppfyller dessa villkor. Man brukar dessutom stödja sig på att profeten Muhammed skall ha sagt att när det brister från reglerna och Sunnahn skall man försöka dra analogier till andra regler. Med stöd av detta drar man den slutsatsen att försäkringsavtal är giltiga avtal både enligt Sharian och enligt Sunnahn.⁷¹

Man kan då fråga sig om det någonsin kan finnas någon typ av försäkring som skulle kunna omfattas av Sharialagarna? Svaret på detta är inte helt lätt, men inom Islam finns det en finansiell institution som kallas för *Takaful*. Ordet kommer ifrån det arabiska *Kafala'a*, som kan tolkas som garanti. Takaful skulle man kunna kalla för en ömsesidig garanti mellan två parter. Överenskommelsen baseras på att försäkringstagaren donerar pengar till försäkringsbolaget, under villkoret att bolaget inte får lov att satsa pengar i

⁷⁰ Ismail, Azman, *Insurance & Shari'ah*, i Nida'ul Islam magazine, nr. 19, 1997.

⁷¹ <http://islamic-finance.net/islamic-insurance/t-develop/sources-takafullaw.html>.

förbjudna saker, ex. alkoholindustrin, sexindustrin osv. Bolaget i sin tur garanterar försäkringstagaren en hjälp när han befinner sig i nöd.⁷²

Idag existerar det faktiskt muslimska försäkringsbolag, som utgår från Sharian och Sunnahn i många muslimska länder, exempelvis Malaysia, Sudan, Brunei, Qatar och Saudi Arabien. Dessa utgår från *pacta sunt servanda* principen, där anbud och accept anses vara bindande för parterna. Åldersgränsen för att få ingå ett sådant avtal är satt till 18 år. Parterna måste dessutom agera i enlighet med god sed. Agerandet får inte strida mot tro och heder, och måste alltid falla inom de muslimska lagarna. Ett försäkringskontrakt är ett kontrakt som skulle kunna falla in under den muslimska kontraktstermen som kommer att diskuteras längre fram i uppsatsen, nämligen *Mudaraba*, där den ena parten bidrar med kapitalet, och den andra bidrar med arbetsinsatsen. Men den skulle likaväl kunna falla in under termen *Musharaka*, där avtalsparterna inte anses ha något annat förhållande än partnerskap, de anses vara jämlika parter.⁷³

⁷² Ismail, Azman, *Insurance & Shari'ah*, i Nida'ul Islam magazine, nr. 19, 1997.

⁷³ <http://islamic-finance.net/islamic-insurance/t-develop/sources-takafullaw.html>.

4 Vad Koranen och Sunnahn anser om kontrakt och handel

4.1 Fyra viktiga principer om muslimska kontrakt

Det finns fyra principer som man måste hålla i minnet när man talar om muslimska kontrakt. Dessa är typiska för just muslimska kontrakt, och brukar ofta vara uppe till diskussion, särskilt i fråga om huruvida de skall anses vara positiva, eller negativa för den muslimska ekonomiska marknaden. Dessa principer är följande.

1. Principen om kontraktens icke-bindande karaktär.
2. Principen om fördelningen av risker och förluster.
3. Principen om reglering av försening i betalning och prestation.
4. Principen om löftets icke-bindande karaktär.⁷⁴

4.1.1 Icke-bindande kontrakt (Jayi'z)

Ett icke-bindande kontrakt kan antingen vara icke-bindande antingen för båda avtalsparter, eller endast för den ena. Om det är icke-bindande, kan avtalet sägas upp när som helst, även om parterna har avtalat om att avtalstiden skall löpa under en viss bestämd period eller andra liknande klausuler. Typiska icke-bindande kontrakt, *jayi'z*, är partnerskapsavtal, agentavtal, låneavtal, gåvoavtal och depositionsavtal. Det kan tyckas att det är förvånansvärt många avtal som omfattas av *jayi'z*, men detta vilar på grundtanken inom Islam att avtal helst skall ingås om bägge parterna är överens om ett samarbete. Denna typ av avtal kräver oftast ett gott samarbete mellan parterna, och tvingar fram en god vilja hos parterna, inte bara före kontraktsskrivandet, utan under hela avtalstiden.

Även om tanken är god med denna typ av kontrakt, kan den skapa en del problem. *Jayi'z* skapar nämligen en stor instabilitet, eftersom man aldrig kan vara säker på att ens avtalspart inte säger upp avtalet under avtalstiden. I en modern tid kan dessa avtal verka något komplicerade.⁷⁵

⁷⁴ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 110.

⁷⁵ A a s. 112.

4.1.2 Fördelning av risk och förlust

Det är viktigt att man redan i avtalet reglerar fördelningen av risker och skador. I ett muslimskt kontrakt är innehavaren av varorna antingen en ”*Amin*”, det vill säga en person som är pålitlig, och innehar varorna med den befattningen. Eller så är man en ”*Damin*” det vill säga man är en garant. Om man är en *Amin*, ansvarar man inte alls för några som helst skador som uppkommer på varorna, såvida man inte kan bevisa att skadorna som uppkommit beror på brister hos den person som är *Amin*. Bevisbördan ligger dock på den person som hävdar att *Amin* har brustit i sin plikt. Garanten har däremot ett större ansvar. Han skall bära samma risker och förluster som ägaren av egendomen. Garanten blir dock inte ansvarig om det rör sig om en *force majeure* situation. Valet av huruvida man är den ena eller den andra kan inte regleras av avtalsparterna, utan styrs helt och hållet av kontraktets typ. Om man försöker reglera detta genom en överenskommelse riskerar man att hela avtalet faller och anses vara ogiltig. Denna regel påverkar främst kontrakt som rör partnerskap eller leasing.⁷⁶

4.1.3 Dröjsmål i erläggandet av betalning eller prestation (*Dayn för Dayn*)

Principen om ”*dayn för dayn*” som reglerar dröjsmål i erläggandet av betalning eller prestation, tillsammans med den sista principen, om löftets icke-bindande karaktär, utgör en viktig del av de ekonomiska transaktionerna inom Islam. Dessa utgör en grund för förståelse av de debatter och kontroversiella åsikter som presenteras i massmedian i den muslimska världen. Frågan som diskuteras här är under vilka omständigheter som det anses vara tillåtet med en försenad betalning, eller annan sorts prestation. När prestationen eller betalning skall bli försenad, bör man vara aktsam för att det som sker därefter inte uppfattas som ränta eller gharar, vid det här laget är synen på räntan och gharar inom Islam framlagd på ett klart sätt.

Till att börja med måste man ha en sak klart för sig. Egendom kan antingen vara något specifikt, exempelvis ett hus, vilket kallas för ”*ayn*” i muslimska termer, eller så är objektet definierad som något generellt eller abstrakt, exempelvis betalning i pengar, och detta kallas för ”*dayn*”. I affärsförhållanden kan man utbyta *ayn* mot *ayn*, *ayn* mot *dayn* eller *dayn* mot *dayn*. Den vanligaste formen av dessa är *ayn* mot *dayn*, där den ena erlägger betalning och den andra presterar genom att leverera exempelvis varor. Den mest problematiska av dessa kombinationer är *dayn för dayn*, eftersom man riskerar att kontraktet betraktas som ogiltigt om avtalet skulle uppfattas som ränta eller gharar kontrakt.

⁷⁶ Vogels, *Islamic law and finance*, s. 112 ff.

Ayn för Ayn kontrakten är tillåtna om bägge parter presterar samtidigt och utbytet av objekten sker direkt. Om det uppstår några förseningar, som beror på omständigheter som parterna inte kunnat råda över, upphör inte kontraktets giltighet. Motparten har istället en rättighet att kräva leverans så fort som möjligt. Om parterna istället, i kontraktet, har valt att leverera vid olika tillfällen kan det leda till att hela avtalet betraktas som ogiltigt och samarbetet saknar stöd i lagen. Om säljaren däremot har lagt in klausuler i avtalet som innebär att han har rätt att upphäva köpet, har köparen rätt att vägra leverera tills upphävningsklausulen är borttagen från avtalet. Hur skall man då betrakta det fall att parterna i kontraktet har avtalat att den ena parten har rätt till en försening i prestation, medan den andre skall prestera direkt? Om denna punkt tvistar de rättslärda, och det fanns inga direkta svar i doktrinen som talade för eller emot en viss tolkning.⁷⁷

Om vi istället tittar på de fall där ena parten skall prestera med ayn och den andre med dayn, vilket som det redan nämnts, är den vanligaste formen för ett samarbete, ser vi att denna typ av samarbete inte i sig skapar några konflikter om prestationen och betalningen erläggs samtidigt. Om parterna däremot har avtalat om en försenad prestation av bägge parterna, anses detta inte vara tillåtet, och strider därmed mot Sharialagen. Om istället bara en av parterna skall försena betalningen eller prestationen, betraktas avtalet som giltigt beroende på vilken av parterna som är försenad.

Om det är den part som skall erlägga dayn, det vill säga den part som skall betala pengar eller något liknande, är detta tillåtet enligt Sharian. Detta förhållande är väldigt vanligt på marknaden där kunderna många gånger har en möjlighet att handla på kredit.

Om det däremot är ayn objektet som är försenad, har de rättslärda ingen enhetlig lösning på hur man skall betrakta detta. Vissa hävdar att en försening av en part är tillåten, oberoende av vilken part det är som presterar försenat. Denna ståndpunkt får oftast stöd av de mer liberala skolorna, exempelvis Malaki. Andra menar att man inte skall vara så fri i tolkningarna, och att kontraktet därmed bör anses vara ogiltigt.

Detta för oss till tredje, och sista kombinationen, där dayn utbytes mot dayn. Nu är det fråga om ett mycket känsligt område, där kontraktsparterna måste iakttä ytterst stor försiktighet för att inte riskera att avtalet betraktas som ogiltigt. Om man först betraktar det alternativet att bägge parterna presterar samtidigt, och utbyter dayn mot dayn är huvudregeln att detta kontrakt är förbjudet, även om prestationerna utförs samtidigt. Denna huvudregel har dock några undantag. Ett av dessa utgörs av växling av pengar. Om man skall växla pengar, måste bägge avtalsparterna befinna sig på samma plats, och bägge skall utbyta ayn objektet samtidigt. Ingen av parterna får lämna platsen utan att utbytet har skett. I annat fall är utbytet ej tillåten. Detta undantag tillämpas också på andra produkter av fungibel karaktär, exempelvis om man utbyter x antal kilo ris mot x antal kilo vete, osv. Om parterna istället har valt

⁷⁷ Vogels, *Islamic law and finance*, s. 114 ff.

att avtala om en försening i prestationen av dayn mot dayn, är detta totalt förbjudet inom Islam. Vill man att ett utbyte mellan dayn skall ske, och samtidigt hålla sig inom ramarna för Islams regler, bör man prestera samtidigt. Om bara ena parten skall vara försenad med erläggandet av dayn objektet, måste åtminstone en av parterna erlægga full betalning innan parterna separeras. I annat fall är det omöjligt för parterna att få Sharialagen att godkänna avtalet.⁷⁸

4.1.4 Löftets icke-bindande karaktär

Huvudregeln i den muslimska Sharian är att löften inte är bindande. I västerländska termer skulle detta löfte kunna betraktas som de sociala löften som vi jämt avger, exempelvis: ”Jag lovar att äta middag med dig på tisdag kväll.” Eller ett löfte om att man låta någon få arva när man dör, men trots detta inte upprättar något testamente som bevisar att man vill att löftet skall träda i kraft. Detta har lett till att den muslimska finansvärlden har känt ett stort behov av någon sorts reglering av denna löftesprincip. Många avtal i den finansiella världen hänger på att folk avger löften som de avser att hålla. Ett löfte om att man vill sälja till ett visst pris (anbud) binder upp säljaren, och ger köparen en viss trygghet. Och likaså kan en accept vara lika tryggande för säljaren. Utan en väl fungerande löftesprincip, och en bra reglering av denna hade många av dagens avtal kunnat falla. Detta leder dessutom till att man slipper de höga övervakningskostnader, som man annars skulle ha haft om inte löftesprincipen fanns.

Inom Islam blir parterna endast bundna av löftet, när de har börjat agera utifrån detta löfte. Innan någon aktivitet faktiskt ha ägt rum, kan man inte kräva skadestånd eller någon annan ekonomisk ersättning för avtalsbrott. I de moderna muslimska institutionerna har man börjat införa avtalsklausuler som innebär att man är bunden av sina löften, detta trots att man egentligen är medveten om att detta strider mot sharialagen.

Detta ämne har även uppmärksammats av de muslimska muftis, och dessa har insett vikten av löftesprincipen i ett modernt samhälle. Därför har dessa utgett fatwas om att löften är bindande. Dessa fatwas utgör dock fortfarande ett undantag från huvudregeln om löftets icke-bindande karaktär.

För att de muslimska bankerna och andra institutioner inte skall få det svårt på marknaden har en sådan fatwa varit oundviklig. I annat fall hade bankerna kunnat orsakas alltför stora förluster, som så småningom hade kunnat leda till att dessa hade fått avsluta sina verksamheter. För att motarbeta detta kommer de muslimska muftis med ”flexibla” fatwas, som skall göra det möjligt för de muslimska finansiella institutionerna att överleva på marknaden.

⁷⁸ Vogels, *Islamic law and finance*, s. 120.

För att dessa muftis inte samtidigt skall frångå de lagar och Sunnahn som finns på området, som ger ett klart uttryck för att löftet inte är bindande, har man begränsat löftesprincipen något. Man har sagt att om man avger ett löfte om att man exempelvis skall köpa något. Och säljaren i sin tur ingår avtal med tredje parter, för att kunna uppfylla sina åtaganden gentemot köparen, men köparen bestämmer sig för att ta tillbaka sitt löfte, är köparen ersättningsskyldig endast för de förluster som säljaren har fått på grund av köparens avtalsbrott. På så sätt har säljaren inte förlorat något, och samtidigt har köparen sluppit fullfölja det avtal som han från början hade lovat att hålla.

Utän fatwas som denna, hade vissa muslimska kontrakt haft det väldigt svårt att överleva på den moderna marknaden, ett exempel på dessa kontrakt är murabaha, som jag kommer att presentera mer utförligt längre fram i arbetet.⁷⁹

Vissa moderna forskare inom Islam förespråkar att löftet alltid bör ha en bindande verkan. Detta är dock troligtvis inte något som kan få stöd i Koranen och Sunnahn.

4.2 Hur ett kontrakt får utformas enligt Sharialagarna

Koranen har många verser som uppmanar till att man håller sina avtal. Det anses vara väldigt viktigt att man håller det man lovat, svurit vid, eller avtalat.⁸⁰

I Koranen finns ingen generell reglering av kontrakt. Istället finns det specifika regler på hur man skall utfärda ett kontrakt för köp, försäljning, uthyrning etc. Men det finns ett kontrakt som de flesta muslimska juristerna brukar lägga till grund för alla andra kontrakt, och det är försäljningskontraktet.

I och med att det inte finns några generella regler för hur man skall upprätta ett kontrakt enligt Sharialagarna, uppstår det en hel del frågor. Frågan är alltså om man får lov att skapa nya kontrakt som inte finns med i Koranen och Sunnahn, eller om man måste följa de mallar för kontrakt som redan existerar? Hur flexibla är reglerna egentligen? Koranen verkar uppmana till att man ingår avtal och upprättar kontrakt, och den uppmanar individerna till att hålla de avtal och löften som de avgivit. Sunnahn däremot verkar ha ett mer restriktiv ställningstagande, där den stadgar att alla avtal måste kunna härledas till Koranen.⁸¹ De rättslärda inom Islam verkar vara väldigt tystlåtna när det gäller just det här ämnet. Det är lite oklart varför detta ämne inte har varit omdebatterad. Ett möjligt svar är att de rättslärda inte har upplevt att

⁷⁹ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 125 f. samt intervju med mufti Anwar Mady i *London Central Mosque*, den 29 mars 2005.

⁸⁰ Se Koranen verserna 5:1 samt 17:54.

⁸¹ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 97.

detta ämne är särskilt problematiskt. Det verkar som att de existerande mallarna för kontrakt fungerar tillfredsställande, och så länge de fungerar har man inte känt något behov av någon ny reglering. Detta innebär dock inte att de rättslärda är emot att man upprättar nya typer av kontrakt.⁸²

Vid mitt möte med mufti Anwar Mady upplyste han mig om att något som är förbjudet enligt koranen aldrig kan komma att bli tillåtet med stöd av olika tolkningar av avtal. Han menade att exempelvis räntan aldrig kommer att bli tillåtet bara för att man klär den i fina ord, i en ny typ av kontrakt. Men han ansåg dock att nya kontrakt kan tänkas bli godkända ur muslimsk synvinkel om man gör en bedömning av dessa utifrån de gamla, redan existerande reglerna. Om dessa nya kontrakt inte strider mot en äldre regel, eller andra grundläggande principer inom Islam, kunde han inte se varför dessa nya typer av kontrakt inte skulle kunna uppkomma. Han var noga med att påpeka hur flexibla de muslimska reglerna egentligen är, och att dessa regler inte på något sätt försöker komplicera saker och ting, utan tvärtom.⁸³ Majoriteten av de rättslärda inom Islam verkar vara överens om att alla typer av kontrakt, såväl gamla som nya, är giltiga tills motsatsen bevisats, d.v.s. man måste visa att ett kontrakt strider mot en reglering i Koranen, eller Sunnahn, för att kontraktet inte skall anses vara giltig.⁸⁴

Kontrakt får upprättas mellan två personer, som bidrar med antingen kapital eller arbetskraft. Såväl vinsterna som förlusterna skall fördelas lika mellan dessa parter med vissa undantag för vissa kontrakts typer ex. Musharaka. Dessa grundläggande regler har lagts till grund till lagstiftningen i många muslimska länder.

Koranen uppställer dessutom vissa krav för vem som får ingå ett kontrakt. Ett av kraven är att motparten inte är minderårig, ett annat är att han är vid sitt sinnes fulla bruk när kontraktet skrivs. Partnerskapet måste baseras på erläggandet av antingen kapital eller arbetskraft, och inget annat. På senare tid har man dock diskuterat huruvida man skall kunna erlægga något annat än pengar, exempelvis apportegendom. De rättslärda inom Islam har enats om att man, i princip, skall kunna erlægga betalning i annat än pengar, men då måste saken ha ett marknadsvärde som motsvarar den summa som skulle ha erlagts.

Kontraktet måste grundas på ett samarbete som står i överensstämmelse med de muslimska reglerna. Den får alltså inte grunda sig på ett samarbete som berör något som är förbjudet enligt Islam, exempelvis alkohol, spel, ränta osv.

Som det tidigare nämndes måste förlusterna fördelas mellan parterna. Man skall fördela förlusterna utifrån det kapital och/eller arbetsinsats som varje part bidragit med. Det har diskuterats i doktrinen om huruvida parterna i förväg kan avtala om hur förlusterna skall fördelas, och om ena parten kan ta på sig mer ansvar än den andra, om parterna är överens om detta vid

⁸² Vogel, *Islamic law and finance*, s. 98f.

⁸³ Intervju med mufti Anwar Mady i *London Central Mosque*, den 29 mars 2005.

⁸⁴ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 99.

avtalsingåendet. Det har dock ansetts vara svårt att finna stöd för detta i Koranen eller Sunnahn.

Kontrakt anses vara bindande oberoende av om det är muntligt eller skriftligt. Inom Islam är det alltid uppsåtet som styr alla regleringar. Har man haft i uppsåt att ingå avtal, och alla de andra villkoren är uppfyllda, kan ett muntligt avtal vara lika giltigt som ett skriftligt.

Partnerskap kan avslutas på olika sätt, antingen genom att någon av parterna avlider, eller genom konkurs av det företag som parterna driver, eller genom att en av parterna entledigas. Likaså kan ett domstolsbeslut leda till att partnerskapet anses vara avslutat.⁸⁵

4.2.1 Mudaraba

Det finns olika sätt att ingå partnerskap med någon enligt de muslimska reglerna. Mudaraba är ett av dessa sätt. Detta är ett kontrakt mellan två personer, en vilande part (*rabb al-mal*) och en aktiv part (*al-mudarib*). Rabb al-mal skall tillhandahålla kapital, medan al-mudarib skall använda dessa pengar för att frambringa en vinst för parterna. Den vilande parten får dock inte begränsa den aktiva parten, utan denna skall ha full frihet att agera som han vill, inom ramen för det avtalade samarbetet.⁸⁶ Denna typ av samarbete är väldigt utvecklat i de muslimska länderna, och brukar utnyttjas av etablerade banker och bolag. Detta är dock inget nytt koncept, utan ett som sträcker sig långt tillbaka i tiden till profeten Muhammeds liv i Mecka. Det finns dock inget direkt stöd för denna typ av kontrakt i vare sig Koranen eller Sunnahn. Det finns tecken som tyder på att profeten Muhammed skall ha använt sig av denna typ av kontrakt. Denna uppgift har dock inte blivit bekräftad.⁸⁷

I Mudaraba får man inte utge några garantier om vinst eller återbäring. Men investeraren riskerar aldrig att behöva betala ut mer än det belopp man har investerat. Om man skulle gå i förlust förlorar investeraren endast kapital i proportion till satsat belopp. Den aktiva parten förlorar den tid och arbete som han har lagt ner på samarbetet.⁸⁸ Mudaraba kan användas av såväl väletablerade stora företag, som små nystartade företag. Denna typ av samarbete är vanligt när det är en kapitalstark part exempelvis en bank, och en ekonomiskt svagare part, som dock har ett affärssinne eller yrkesskicklighet, och är i behov av en investerare. I Mudaraba sker det egentligen aldrig en förlustfördelning. Eftersom den ena parten oftast bidrar med allt kapital, så är det naturligt att det är endast denna part som också kommer att förlora vid en eventuell förlust.

⁸⁵ Kay, *Legal aspects of business in Saudi Arabia*, s.21-23.

⁸⁶ Haron & Shanmugam, *Islamic Banking System*, s. 79.

⁸⁷ Saeed, *Islamic Banking and Interest*, s. 52.

⁸⁸ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 56.

Det märkliga med ett Mudaraba kontrakt är att det inte anses bindande. Avtalet anses inte ens vara bindande även om entreprenören har påbörjat sitt arbete. De flesta lagskolorna inom Islam verkar vara överens om detta. Det har dock varit uppe till diskussion huruvida man kan avtala om att Mudaraba avtalet skall vara bindande, i den här frågan råder det en viss oenighet. Vissa lagskolor menar att detta bör vara möjligt om bägge parter är överens om detta, medan andra menar att detta inte alls vore möjligt. Självklart orsakar det faktum att avtalet inte är bindande problem för entreprenören. Det kan vara tidskrävande och svårt att locka till sig investerare, och detta arbete underlättas inte av att investeraren avslutar samarbetet, tar sina pengar, och går sin väg.

Även i detta avtal, så som i alla muslimska, krävs att kontraktet som ingås måste falla under de muslimska reglerna. Avtalet får inte handla om något som är förbjudet enligt Koranen.⁸⁹

4.2.2 Musharaka

Musharaka är vad vi i västerländska termer kallar för en joint-venture. Denna typ av samarbete har stöd i Sharialagarna, och i Koranen brukar man främst ange två verser som stödjer denna typ av samarbete, nämligen 4:12 och 38:24.⁹⁰ Här bidrar bägge parter med kapital och arbetsinsats för projektet. Vinsten kan delas upp "i förväg" på det sätt som parterna överenskommit, och då behöver man inte ta hänsyn till vare sig arbetsinsatsens storlek, eller det tillskjutna kapitalets storlek. Förlusten skall däremot delas upp i proportion till det tillskjutna beloppets storlek. I vissa fall kan det vara svårt att avgöra värdet av det tillskjutna kapitalet. Då kan man tvingas till att avtala även om potentiella förluster. Så länge man håller sig inom huvudregeln, dvs. att förluster fördelas i proportion till det tillskjutna beloppets storlek, så uppstår det inga problem. I annat fall riskerar man att hela avtalet betraktas som ogiltigt.⁹¹

Samarbetet kan antingen vara på begränsad, eller på obegränsad tid. Den vanligaste formen av Musharaka är dock den på begränsad tid.⁹²

Skillnaden mellan Musharaka och Mudaraba är att bägge parter i det förstnämnda deltar i projektledningen.⁹³

4.2.3 Murabaha

I den här typen av kontrakt kan ena parten, oftast en bank, köpa upp ett visst lager av en produkt, och sälja den vidare för inköpspriset plus en eventuell

⁸⁹ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 195.

⁹⁰ Saeed, *Islamic Banking and Interest*, s. 59.

⁹¹ Saeed, *Islamic Banking and Interest*, s. 62.

⁹² A a s. 67.

⁹³ Samuelsson, *Islamisk ekonomi*, s. 57f.

överenskommen vinstsumma. Vinstsumman kan antingen bestämmas genom att man anger den i procent eller att man i förväg bestämmer hur mycket pengar man skall utge. Objektet som utgör grunden för kontraktet måste finnas i köparens besittning vid tiden då kontraktet skrivs. I detta kontrakt, precis som i alla andra kontrakt inom Islam, uppställs vissa grundkrav som måste vara uppfyllda för att kontraktet skall anses falla under lagarna. Finansiären behåller risken för skador och kostnader samt äganderätten till den köpta produkten tills varorna har levererats. Innan man skriver på kontraktet måste alla kostnadsförslag vara presenterade, och accepterade av bägge parter. Finansiären ansvarar endast upp till den summa han har investerat i samarbetet. Han kan alltså inte bli ersättningsskyldig för mer än denna summa, om inte annat överenskommits.⁹⁴

Denna typ av kontrakt har dock blivit kritiserat eftersom den väldigt mycket liknar räntetransaktioner. Den part som köpt in produkterna har egentligen inte tagit någon reell risk, och därför brukar det hävdas av vissa muftis att denna typ av kontrakt egentligen vore förbjudet.

Något som brukar liknas med Murabaha är vad man kallar för *Bay Bithaman Ajil (BBA)*. Den enda riktiga skillnaden mellan dessa är egentligen bara att Murabaha används vid kortsiktiga investeringar, medan BBA används vid mer långsiktiga investeringar.⁹⁵

4.2.4 Bay Al ' Salam

Bay Al'Salam kontraktet omfattar en specifik vara, där priset betalas i förskott, men varan levereras i framtiden till en överenskommen tid och pris. Detta utnyttjas oftast när säljaren är i behov av kapitalet för att kunna anskaffa just det specifika godset.⁹⁶

Denna typ av kontrakt uppkom framför allt efter det att ränteförbudet trädde i kraft. Eftersom de fattiga bönderna inte längre kunde få ta lån med ränta för att skaffa pengar för att skörda sina åkrar och klara sig tills man kunde sälja det man skördat, tillät man dem att ta ett förskott på varor som de skulle sälja. Detta ansågs dessutom gynna handeln eftersom säljaren kunde ha råd att inskaffa produkterna eftersom han visste han skulle finna dem till bra priser, och köparen skulle gynnas eftersom han förmodligen kunde förhandla sig fram till bättre priser.

I och med att denna typ av kontrakt är ett undantag från huvudregeln som säger att man inte får lov att sälja det man inte har i sin besittning, så omringas det av detaljregleringar som styr kontraktet. Det första villkoret är att man vid avtalets ingående erlägger full betalning för godset. I annat fall kommer syftet med regeln att falla. Det andra villkoret är att man skall kunna

⁹⁴ <http://www.islamic-finance.com/indexnew.htm>.

⁹⁵ Hussain, *Islamic law and society*, s. 178.

⁹⁶ A a s. 179.

specificera exakt vad det är för gods, d.v.s. man skall kunna ange såväl kvantitet som kvalitet på produkten. Kraven skall vara klara och tydliga så att de inte lämnar något utrymme för en konflikt. Man får dock inte uppställa som krav att man exempelvis skall ha frukt av ett visst träd eller något liknande. Man kan ju aldrig veta om trädet verkligen finns kvar i framtiden eller inte. Man skall dessutom ange leveransadress och datum på kontraktet. Leveransdagen får dessutom inte vara tidigare än femton dagar från avtalsdagen. Köparen har en rätt att begära någon sorts pant för att försäkra sig om leverans, vad för sorts pant det kan vara, är dock oklart.⁹⁷

För att lyckas göra någon vinst av denna typ av avtal brukar man vad man kallar för *parallell Salam*, där köparen har ett Salam avtal med en tredje part, med samma leverans datum som det första avtalet. Köparen har dock förmodligen kortare leveranstid gentemot den tredje parten, och just därför kan han begära ett lite högre pris än den han erlägger. På så sätt gör han en vinst som inte strider mot Islams reglering.⁹⁸

4.2.5 Ijara

Ijara är helt enkelt vad som skulle kunna motsvara leasingavtal. Här brukar ena parten köpa upp en produkt och hyra ut den till motparten för ett visst pris. Ägaren bibehåller sin äganderätt och överför endast en nyttjanderätt till motparten. Den uthyrda produkten måste kunna identifieras och leasingperioden måste vara tydligt angivet i kontraktet.⁹⁹ Leasingtagaren ansvarar för all skada som kan uppkomma på leasingprodukten under leasingperioden. Han ansvarar dock inte för skador som kan uppkomma på grund av produktionsfel eller något fel som beror på producenten.¹⁰⁰

Från början var denna typ av kontrakt inte ämnat för de finansiella institutionerna. Detta har dock börjat utnyttjas av de finansiella institutionerna istället för nyttjandet av kontrakt som baseras på ränta. Detta innebär inte att dessa institutioner har rätt att använda sig av samma metod, men att man endast ger transaktionen ett annat namn. För att leasingavtal skall anses vara giltiga måste de uppfylla alla muslimska krav som uppställs. I annat fall riskerar hela avtalet att falla.¹⁰¹

Bai Al- Takjiri brukar nämnas i samband med detta avtal. Skillnaden med detta och *ijara* är att man i det förstnämnda har en möjlighet att köpa ut produkten efter en viss tid, och där man får dra av tidigare erlagda betalningar från kostnaden.

⁹⁷ Usmani, *Islamic banking*, s. 133ff.

⁹⁸ A a s. 136.

⁹⁹ A a s. 147.

¹⁰⁰ A a s. 148.

¹⁰¹ Usmani, *Islamic banking*, s. 150.

4.2.6 Istisna

Istisna är ett kontrakt där man ger i uppdrag åt en entreprenör att göra någonting, där betalningen erläggs efter att uppdraget är slutfört. Exempelvis kan en bank ingå ett avtal med en kund om att kunden skall köpa ett hus av banken, där banken har ett kontrakt med en entreprenör som bygger huset åt banken.¹⁰² Entreprenören skall använda eget material när han producerar den specifika produkten. Om någon av parterna vill avsluta samarbetet måste han göra det innan entreprenören påbörjar sitt arbete, efter det att han har börjat jobba på beställningen är det för sent.

Köparen behöver dock inte erlägga betalning i samband med leverans, det är hela tiden avtalet som styr när betalning skall erläggas. Likaså behöver man inte bestämma något leverans datum, så som man exempelvis måste i Bay Al-Salam.¹⁰³ Köparen har dock en rätt att kräva att produkten skall levereras vid ett visst datum, och om detta inte sker har han rätt att ogiltigförklara avtalet.

Det har diskuterats huruvida man skall ha rätt till en ersättning vid försenad leverans. I doktrinen har det inte skrivits mycket om detta, men man brukar dra analogislutsatser till Ijara, och med detta brukar man säga att en ersättning bör vara tillåten i enlighet med Islam.¹⁰⁴ Istisna används vanligen i större projekt.

4.3 Handel enligt Sharialagarna

Koranen och profeten Muhammeds Sunnah uppmuntrar klart och tydligt handeln. Handeln måste dock baseras på rättvisa kontrakt, mellan jämlika parter. Profeten själv sägs ha varit en väldigt framgångsrik affärsman som reste runt väldigt mycket, och handlade i många storstäder i mellan östern.

Angående handeln skall profeten Muhammed ha uppmuntrat folk till att mötas på torg och handla med varandra. Vid hans flykt från Mecka till Medina skall profeten ha ställt upp stånd till sina anhängare så att de skulle kunna driva handel med varandra, och på så sätt tjäna pengar. Han var dock alltid noga med att handeln gick rätt till. Vid ett tillfälle skall han ha blivit omfrågad av handlarna i Medina, om de kunde ingå i en kartell eftersom priserna hade blivit väldigt höga. Profeten skall ha motsatt sig detta och svarat:

¹⁰² A a s. 179.

¹⁰³ A a s. 140.

¹⁰⁴ A a s. 141.

” Gud är den som bestämmer priserna, han är den som tar, och han som ger provision. Jag skulle inte vilja möta Gud den Allsmäktige, om någon beskyllde mig för att vara orättvis”.¹⁰⁵

Det är väldigt viktigt att man beaktar alla regler som finns innan man börjar handla, i annat fall riskerar man att agera på ett sätt som strider mot de muslimska reglerna. Det är en plikt för varje muslim att ta reda på vilka regler som gäller innan man ger sig in i affärslivet, man kan aldrig skylla på okunnighet och tro att man kan komma undan de regleringar som finns.

Det finns vissa regler som finns uppställda angående varor som skall säljas, exempelvis skall man veta exakta kvantitet, kvalitet, vikt, antal, storlek etc. på det som säljs. Detta får inte vara något godtyckligt som regleras olika från kund till kund. Ett annat krav är att man skall kunna leverera det som säljs, dvs. man får inte lov att sälja det som kunden själv kan tillgodogöra sig, ett exempel är fisk i havet. Man skall även presentera klart och tydligt de olika villkor som kan leda till att det blir prisskillnader, exempelvis om man har olika priser på likartade produkter skall man motivera prisskillnaderna. Likaså får den sålda varan inte vara bunden till någon tredje person, som har någon sorts äganderätt över den, i annat fall krävs ett samtycke innan någon försäljning får ske. Ett annat villkor som Islam uppställer är att man inte skall göra ett avtal beroende av något som skall uppträda i framtiden, exempelvis, att man uppställer som villkor vid försäljning av ett hus, att man först skall föda en pojke innan avtalet träder i kraft. Även om dessa villkor kan verka lite märkliga ur västerländsk synvinkel, så uppkommer de i andra kulturer.¹⁰⁶

Profeten skall många gånger vid sina vandringar genom städerna i torgen ha uppmuntrat köpmännen att hålla sig borta från lögn och handla på ett sätt som gläder profeten och Gud. Han skall särskilt ha varnat köpmännen från att svära vid Guds namn, när svordomen var en lögn. Han skall ha sagt att Gud kommer att titta bort från tre olika typer av människor på domedagen, och dessa kommer inte att rentväs från de synder de begått, en grupp av dessa tre är köpmän som svurit vid Guds namn vid en lögn.¹⁰⁷

4.4 Konkurrens enligt Sharialagarna

Att inneha en monopolställning på en marknad är förbjudet enligt Islam. Detta för att man skall undvika att priserna på varor som folk behöver för sin överlevnad, skall stiga till oresonliga priser. Återigen har Islam främst i åtanke att de fattiga skall kunna klara sig.¹⁰⁸ Marknaden måste vara fri, utan manipulationer av några större aktörer. Även profeten Muhammed har uttryckt sig om den fria konkurrensen. Under vissa perioder fanns det marknader i storstäderna där alla människor träffades för att köpa och sälja sina varor. Även beduinerna som bodde ute i öknen begav sig till dessa

¹⁰⁵ Vogel, *Islamic law and finance*, s. 65.

¹⁰⁶ Al-Hakim, *Jurisprudence made easy*, s. 193 ff.

¹⁰⁷ <http://www.witness->

[pioneer.org/vil/Books/O_LP/ch2s4pre.htm#Prohibited%20Kinds%20of%20Trade](http://www.witness-pioneer.org/vil/Books/O_LP/ch2s4pre.htm#Prohibited%20Kinds%20of%20Trade).

¹⁰⁸ Al-Hakim, *Jurisprudence made easy*, s. 190.

marknad för att handla. När köpmännen i staden ville gå ut och möta dessa beduiner halvvägs ute i öknen, för att på så sätt utnyttjas deras okunnighet om marknaden och priserna, skall profeten ha förbjudit köpmännen från att agera på detta vis. Profeten förstod att man skulle utnyttja beduinernas okunskap och köpa varor av dessa till mycket låga priser. Sedan skulle köpmännen komma in till staden med varorna och sälja dessa för ett otillbörligt högt pris. Han ville att det skulle råda en fri konkurrens, utan att de kunniga utnyttjade den svagare parten.¹⁰⁹

Konkurrensen finns dock inte reglerad särskilt noga i vare sig Koranen eller Sunnahn, men man uppmanas att följa de allmänt giltiga principerna inom Islam när det rör sig om en konkurrensfråga.

4.5 Aktiemarknaden, tillåtet eller förbjudet?

Frågan som jag avser att besvara med detta stycke är huruvida det är tillåtet, enligt de muslimska sharialagarna, att köpa och sälja aktier via aktiemarknader.

Islam uppmuntrar till att man försöker göra nytta av det man har, och att tjäna pengar. Men det måste gå till på ett sätt som inte strider mot lagarna. I många verser i Koranen kan man läsa spel och risktagande är strikt förbjudna, exempelvis i kapitel 2 § 219:

”DE FRÅGAR dig om rusdrycker och spel om pengar. Säg; Det ligger svår synd i bådadera men också något som kan vara människan till nytta. Det onda de medför är dock större än den nytta de kan få”.

Frågan är dock om aktiemarknaden verkligen kan tänkas gå i enlighet med de muslimska Sharialagarna. Det verkar som att majoriteten av de rättslärda inom Islam är överens om att aktiemarknaden i sig inte strider mot de muslimska lagarna, tvärtom anser man att denna typ av samarbete uppmuntras såväl i Koranen som i profetens Sunnah. Detta är dock inte villkorslöst. Om man beaktar vilka alternativ en muslim har för att spara eller utöka sina pengar kommer man snabbt att inse att aktiemarknaden trots allt inte strider mot de muslimska lagarna.

En muslim kan, 1) sätta in pengarna i en bank och få ut en ränta. 2) Spara pengarna hemma eller i ett bankfack. 3) Spara pengar i en kommersiell bank. 4) Spara pengar i en muslimsk bank. 5) Ge bort alla pengar man äger, eller 6) slösa bort allt man tjänar in. Första alternativet faller snabbt bort eftersom detta är ränta, och ränta är strikt förbjudet. Det andra alternativet uppmuntras inte heller av Islam, eftersom en god muslim skall jobba hårt för att öka välfärden i samhället, och detta gör man delvis genom att det finns mer

¹⁰⁹ Hussain, *Islamic law and society*, s. 162 f.

pengar i omsättning, istället för att pengarna är undandömda och inte gör någon nytta. Det tredje alternativet, med sparande i en kommersiell bank är inte direkt förbjudet, om man ser till att man inte tar ut en ränta på pengarna, eller att man ger bort den ränta man får till välgörenhet. Men det är ändå tveksamt huruvida man överhuvudtaget skall investera i en bank som handlar med ränta. Det fjärde alternativet är önskvärt, men det är inte alltid som det finns en muslimsk bank tillgänglig. Det femte alternativet uppmuntras inte av Koranen och Sharian. Man skall inte ge bort all sin egendom så att man själv blir en börda som belastar samhället. Man har även ett ansvar gentemot sig själv, och skall så långt möjligt jobba för att man först och främst har så att man klarar sig ekonomiskt. Det sjätte alternativet är rent av förbjudet enligt Koranen, eftersom man inte får slösa mer pengar än nödvändigt.¹¹⁰ Utifrån ovannämnda kriterier brukar de rättslärda dra den slutsatsen att det är tillåtet att investera i aktier. Man brukar uppställa några grundläggande villkor som man måste gå igenom innan man ger sig in i någon aktivitet. Dessa är följande:

- 1 Man skall beakta huruvida det huvudsakliga syftet med företaget är tillåtet enligt Islam.
- 2 Ränta, och andra liknande förbud får inte utgöra mer än några få procent av företagets totala inkomst.
- 3 Företaget skall inte vara alltför skuldsatt eller beroende av någon annan, eller något annat företag för sitt arbete.
- 4 Företaget måste vara seriöst, och inte vara inblandat i några olagliga aktiviteter som fusk eller mutor etc.
- 5 Man skall slutligen försöka göra en beräkning av hur mycket av ens inkomst från dessa aktier som kan tänkas härledas till någon ränta. Därefter skall man donera bort samma summa till välgörenheten så att pengarna man tjänar in förblir rena ur muslimsk synvinkel.

Denna grundliga undersökning baseras på att man trots allt blir en delägare i företaget, även om man skulle uppfattas som en obetydlig sådan. Man bär samma ansvar som företaget, och måste därför se till att investera i ett företag som inte handlar med något som skulle kunna falla inom något av förbuden inom Islam. Man måste dessutom undersöka huruvida företaget värnar om miljön, om de anställdas rättigheter, och om företaget följer de generella lagar som följer i det land den befinner sig i. Man skall dock inte ta hänsyn till religion, politiska åsikter, ras eller andra liknande kriterier av de personer som styr, eller jobbar i företaget.¹¹¹

Det som dock talar för ett förbud är det faktum att det finns ett risktagande med handlandet av aktier. För att aktiemarknaden inte skall falla inom förbuden bör man veta exakta framtida värdet av en aktie, innan man köper eller säljer den. Detta är dock svårt, eftersom aktiemarknaden baseras på ett risktagande, och vinsterna görs på detta sätt. Om man liknar aktiemarknaden vid spel råder det egentligen ingen oenighet om att det då bör falla inom

¹¹⁰ Se Koranen 17:29.

¹¹¹ <http://www.aif-investorservices.com/siteSpecific/category/categoryDetail.aspx?categoryID=2>.

förbudet. Fråga är dock om aktiemarknaden verkligen kan liknas vid spel, och det risktaganden som spel innebär? Som det ovan nämnts är majoriteten av de rättslärda överens om att så inte är fallet. Det finns dock de som har skilda meningar kring detta ämne.

Vissa av de rättslärda hävdar att det endast räcker med att banken eller företaget man köper aktier hos inte handlar med ränta, och att man inte har en större undersökningsplikt än denna. Som motargument brukar dessa få att man på så sätt har gått ett steg för långt med att förenkla reglerna, och att man bör kräva ett större ansvarstagande av muslimsk person.

5 Sammanfattande slutsatser

Frågan är då om det verkligen existerar ett muslimskt ekonomiskt system enligt Sharialagarna? Så här långt kan man säga att det muslimska systemet definitivt berör många områden inom ekonomin, frågan är bara om detta skall anses vara tillräckligt för att kallas för ett ekonomiskt system. Vi har fått läsa att Koranen stadgar att tanken inte är att den endast skall beröra delar av livet. Av den anledningen är Koranen inte heller indelat ämnesvis. Sharialagarna är omfattande och berör väldigt mycket av människans liv.

Den muslimska ekonomin är väldigt god och idealisk i teorin. För det första har man begränsat vad det är man får handla med. Det finns klara och tydliga regler på vad som är tillåtet (*halal*) och på vad som är förbjudet (*haram*). Utifrån dessa gränser skall man motverka orättvisor, såsom ojämlikhet, monopol, otillbörlig konkurrens osv. Man eftersträvar ständigt någon form av kollektiv rättvisa. Med hjälp av deras finansiella verktyg vill man att alla skall kunna skörda frukten av vad de sät, alla skall kunna få det ekonomiskt bra ställt.

Genom att motverka räntan, vill man göra det möjligt för personer i behov att kunna ta sig ur en ekonomisk kris. Människor skall finnas som ett stöd åt varandra, och hjälpa varandra ur katastrofer och kriser. För att få igenom detta har man infört regler som *zakat*, och *sadaqa*. På så sätt kommer inkomsterna att gå runt så att alla kan ta del av dem. De rika skall inte sitta inne med en massa rikedom, och slösa bort det på onödiga saker, och låta de fattiga svälta och frysa. Det skall hela tiden finnas någon sorts broderskapsanda bland folket.

Problemet är dock att denna utopiska vision inte existerar i verkligheten. Många muslimska länder följer inte de muslimska reglerna strikt. Och trots att det finns muslimska banker och försäkringsbolag och andra typer av verksamheter, verkar det som att dessa brister i flera hänseenden. Det finns orättvisor och fattigdom i de muslimska länderna som är långt mycket värre än i många andra länder. Man kan då fråga sig om dessa orättvisor beror på de muslimska reglerna? Personligen kan jag inte tycka att några orättvisor i världen kan härledas till regler som kommer från Islam. Tanken bakom Islam är väldigt god, problemet uppstår dock vid reglernas tillämpning.

Jag tycker att många regler som man stöter på inom Islam känns ålderdomliga och svåra att tillämpa i en värld som vår. Men jag anser dock inte att dessa regler är omöjliga. Med stöd av de fatwas som muftis utger blir Islam en väldigt flexibel religion. Problemet blir dock hur tillförlitliga dessa fatwas är i verkligheten. I den muslimska världen uppstår ständigt skandaler som berör olika muftis. Den ideala muftin existerar inte i verkliga livet, och de muslimska muftis politiska eller personliga åsikter kan många gånger färga

den fatwa de utger. Och med en så oreglerad och godtycklig bedömning som muftin kan utge, blir rättssäkerheten drabbad i den muslimska världen.

De muslimska rättsreglerna om ekonomiska förhållanden ligger alltså i handen på flera tusentals muftis som antingen har en liberal eller konservativ åsikt. Det förtroendet som muftis fått av Gud, Muhammed och Islam rent generellt är ganska stort. Frågan är om en ekonomisk marknad verkligen kan fungera under sådana förhållanden. Personligen har jag väldigt svårt att se hur en marknad kan fungera med denna grund.

Som en helhet anser jag att det finns stora luckor i det muslimska ekonomiska systemet. Om man verkligen vill tillämpa de muslimska reglerna på en modern marknad måste man otvivelaktigt fylla ut dessa luckor. Jag anser dock att det finns regler inom Islam som mycket väl skulle kunna fungera om man kom fram till en enhetlig tolkning. Exempelvis fungerar ränteförbudet väl på den muslimska marknaden, men det är tveksamt om detta kommer att kunna fortsätta på en marknad där de kommersiella bankerna sakta men säkert tar över de muslimska bankernas roll.

För en väl fungerande muslimsk ekonomi krävs finansiella institutioner som får stöd av staten. Om dessa institutioner inte får statligt stöd kommer de med all säkerhet att knuffas undan på den privata marknaden.

Svaret på min huvudfråga, om de ekonomiska reglerna i Sharialagarna är applicerbara eller orealistiska, är svår att ge. Jag anser dock att det finns mycket goda idéer att hämta ur Sharialagen, men även en hel del regler som är svåra att applicera på en verklig marknad. Även muslimerna själva har börjat inse detta, och kringgår en hel del regleringar genom att ge saker och ting olika benämningar, eller utge liberala fatwas som skall underlätta livet för troende muslimer.

En sak kan dock vara värt att hålla i minnet, och som många muslimer ofta upprepar: *Islam är en religion som vill underlätta, och inte komplicera!*

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur:

Al-Hakim, Abdul Hadi, *Jurisprudence made easy*, Imam Ali foundation, London, 1998. .

Al-Qardawi, Yusuf, *Economic security in Islam*, Islamic book service, Indien, 1997.

Askari, Hossein, Cummings, John T., Glover, Michael, . *Taxation and tax policies in the Middle East*, Butterworth & Co. United Kingdom, 1982.

Bernström, Muhammed Knut, *Koranens budskap*, Proprius förlag, Stockholm, 1998.

Haron & Shanmugam,, *Islamic Banking System – Concepts and applications*, Pelanduk publications, Selangor Darul Ehsan, 1997.

Hussain, Jamila, *Islamic law and society, an introduction*, The federation press, Sydney, 1999.

Kamali, Muhammed Hashim, *Principles of Islamic jurisprudence*, Islamic texts society, Cambridge, 2003.

Kay, Ernest, *Legal aspects of business in Saudi Arabia*, Graham & Trotman Limited, London, 1979.

Powers, David S. *Islamic legal interpretation*, Harvard University press, Cambridge, Massachusetts, London, 1996.

Saeed, Abdullah, *Islamic Banking and Interest- A study of the prohibition of riba and its contemporary interpretation*, E.J Brill, Leiden, 1996.

Samuelsson, Bertil, *Islamisk ekonomi*, Studentlitteratur, Lund, 2000.

Savharvi, Maulana Hafz-ur-Rehman, *The economic system of Islam*, Idara-l-Islamiat, Pakistan, 2001.

Usmani, Muhammad Imran Ashraf, *Islamic banking*, Darul – Ishaat, Pakistan 2002.

Vogel, Frank E. & Hayes, Samuel L. *Islamic law and finance – Religion, risk and return*, Kluwer law international, Haag, 1998.

Wilson, Rodney, *Banking & finance in the Arab Middle East*, Macmillan publishers Ltd. England, 1983.

Internetkällor

<http://money.guardian.co.uk/saving/banks/story/0,12410,1310089,00.html>
(2005-02-16)

<http://www.islamicity.com/finance/UnlawfulBusiness.asp> (2005-02-27)

<http://www.islamonline.net/fatwa/english/FatwaDisplay.asp?hFatwaID=7792>
(2005-03-05)

<http://www.islamweb.net/ver2/archive/article.php?lang=E&id=13046> (2005-03-13)

<http://www.answers.com/topic/fatwa> (2005-03-16)

<http://www.liberalislam.net/> (2005-03-31)

<http://islamic-finance.net/islamic-insurance/t-develop/sources-takafullaw.html> (2005-04-03)

<http://www.islamonline.net/fatwa/english/FatwaDisplay.asp?hFatwaID=58824> (2005-04-03)

<http://www.islamic-finance.com/indexnew.htm> (2005-04-17)

http://www.witness-pioneer.org/vil/Books/Q_LP/ch2s4pre.htm#Prohibited%20Kinds%20of%20Trade (2005-04-23)

<http://www.aif-investorservices.com/siteSpecific/category/categoryDetail.aspx?categoryID=2> (2005-04-27)

http://medlem.spray.se/dawahskola/5pelare/5grundpelare_tot.htm (2005-06-04)

Artiklar

Ismail, Azman, *Insurance&Shari'ah*, i Nida'ul Islam magazine, nr. 19, 1997

Övrigt

Intervju med mufti *Anwar Mady* i London Mosque. (2005-03-29)